

8. ^{kih)} *Donay Gy.*: A klasszicizmus, Gy. Goudole
1963.
D'Aubignac:

GYAKORLATI SZÍNHÁZTUDOMÁNY

1657.

Arisztotelész szabálya, és minden bizonynal ésszerű szabály, hogy a drámai költeménynek csak egy cselekménye lehet...

A színház kétségkívül nem egyéb, mint kép; és mint ahogy lehetetlen egyetlen, hibátlan képet festeni két különböző eredetiről, éppúgy lehetetlen, hogy egyetlen darab ésszerűen két cselekményt (mármint főcselekményt) vigyen színre...

A tragédiának egy napjárás alatt kell leperregnie. Meg kell jegyeznünk, hogy Arisztotelész pusztán csak a mesterséges napot (nappalt) érti s azt kívánja, annak keretei közé szorítsák a színpadi cselekményt, ahogy ezt Castelvetro és Piccolomini helyesen fejtette ki Arisztotelész *Poetikáját* magyarázva, Segni tévedésével szemben, aki a huszonnégy órás természetes napra gondol...

A színpadi cselekménynek egységesnek kell lennie, és nem foglalhat magában olyan mozzanatok, amelyek nem szükségszerűek a színpadi bonyodalomban és nem annak részei: ezt senki sem vonja kétségbe. De, kérдем, meg lehet-e tartani ezt a szabályt olyan darabban, amelynek cselekménye huszonnégy órára terjedne? Nem kellene-e a színészeknek közben pihenniük és étkezniük, nem kellene-e sok olyasmivel törődniük,

aminek semmi köze a tárgyhoz, tönkretenné a cselekmény egységét, és más, teljességgel fölösleges mozzanatok belekeverésével valószínűs szörnyszülötté torzítaná?...

Azonfölül a színpadi cselekménynek folyamatosnak is kell lennie... Nem bizonyos-e hát, hogy nem őrizhetné meg folyamatosságát, ha huszonnégy óráig tartana? A természet nem ismer ilyen hosszú tevékenységet lazulások nélkül, s az emberek folyamatos cselekvésre legfeljebb egy nappalon át képesek...

A színpadi szabályok nem tekintélyen, hanem az értelmén alapszanak. Nem példákra épülnek, hanem a természetes ítélőképességre. Az antikok szabályainak vagy költészet-tanának azért nevezzük őket, mert a régiek nagy dicsőséggel alkalmazták, azok szerint a megfigyelések szerint, melyeket az erkölcsi dolgok természetéről, az emberi cselekedeteknek és az élet eseményeinek valószínűségéről, a képeknek a valósághoz való viszonyáról s egyéb olyan körülményekről tettek, amelyek hozzásegítették őket a költészet műfajának megrendszabályozásához.

9.

Íme minden színdarab alapja, mindenki emlegeti, de kevesen értik; íme az általános jellemvonás, melyhez hozzá kell mérni mindazt, ami a színpadon történik: a Valóság-ról van szó, s tömören megmondva, ez mintegy a drámai költemény lényege,

enélkül semmi ésszerűt nem lehet se csinálni, se mondani a színpadon.

Általános igazság, hogy a színpadnak nem a Való a tárgya, hiszen sok olyan valóban megtörtént dolog van, amit nem szabad színen mutogatni, és sok olyan, amit nem lehet színen ábrázolni; ezért jól mondotta Synesius, hogy a Költészet, meg a többi utánzás-on alapuló művészet nem a valóságot követi, hanem az emberek közvéleményét és közértését...

Drámai költemény csak a Valóság-ról alapszik, csak az tarthatja fenn, az adhat neki befejező megoldást; nem mintha a valóban megtörtént vagy megtörténhető dolgok számúza volnának a színpadról; hanem csak annyiban vihetők színpadra, amennyiben valószínűek.

HÁROM ÉRTEKEZÉS A DRÁMAI MŰVÉSZETRŐL

1660.

Kétségtelen, hogy mivel művészet van, vannak szabályok is; de az, hogy melyek ezek a szabályok, már nem ilyen kétségtelen. A névben megegyezünk, a dologban nem; egyetértünk a szavakban, de vitatjuk jelentésüket. Senki nem tagadja, hogy a cselekmény, a hely és az idő egységét meg kell tar-

117

őnny 88 (nek). A klasszicizmus. Kp.
Goudolat, 1963.

tani; nem kis nehézség viszont tudni, mi is voltaképpen a cselekmény egysége, és meddig terjedhet az idő- és a hely-egység...

Nehezen képzelhető, hogy a történelemben vagy az emberek képzeletében sok olyan híres és tragédiához méltó esemény forduljon elő, amelynek elhatározása és minden következménye ugyanazon a napon és ugyanazon a helyen történhessék, anélkül, hogy némi kis erőszakot ne tennénk a dolgok szokott rendjén; épp ezért nem hinném, hogy az effajta erőszakot mindenestül el kellene ítélnünk, föltéve, ha nem megy el egészen a képtelenségig...

A tragédiában a közügyek többnyire a szereplő híres személyiségek magánérdekeivel vegyülnek; csaták, városok bevételei, nagy veszedelmek, államok forradalmi fordulnak elő benne; mindez nehezen fér össze azzal a gyorsasággal, melyet a szabályok szerint kell adnunk annak, ami a színpadon történik...

Könnyű az elméletiróknak szigorúnak lenniük; de ha rászánák magukat, hogy tíz-tizenkét effajta költeményt bocsássanak a közönség elé, talán még nálam is jobban tágitanának a szabályokon, mihelyt a tapasztalatból megtanulták, milyen kényszert jelent pontos megtartásuk, és mennyi szépséget száműz színpadjainkról...

A hely-egység megőrzése érdekében olykor köztéren beszélgettünk szereplőket, akik valószínűleg szobában társalognak egymással, s bizonyos vagyok benne, hogy ha valaki regényben mondaná el azt, ami a *Cid*-ben, *Polyeucte*-ben, *Pompée*-ben vagy *A hazugban*

118

történik, egy napnál valamicskével nagyobb időtartamot adna neki. A hely- és időegység szabályának való köteles engedelmesség tehát fölment a valóságosság alól, bár képtelenségeket nem enged meg...

Az idő egységének szabálya Arisztotelésznek azon a mondásán alapszik, hogy „cselekménye tartamát a tragédiának egy napjárásba kell foglalnia, vagy igyekeznie kell, hogy azt ne nagyon lépje túl”. Ezek a szavak adtak alkalmat a híres vitára, vajon huszonnégy óras természetes, vagy tizenkét óras mesterséges napot kell-e érteni rajtuk; mindkét véleménynek tekintélyes pártja van; én pedig úgy gondolom, vannak tárgyak, melyeket bajosan lehet ilyen szűk időbe szorítani, s ezért nemcsak teljes huszonnégy órát engedélyeznék nekik, hanem még a filozófusunk megengedte szabadsággal is élnék, mely szerint egy kicsit a huszonnégy órán is túl lehet menni, s az időhatárt aggályoskodás nélkül harminc óráig terjesztem. Van a jogban egy elv, amely szerint kegyelemben nagylelkűnek, szigorban szűkkeblűnek kell lennünk, *odia restringenda, favores ampliandi*; és véleményem szerint a szerzőket eléggé feszélyezi ez a kényszer, mely a régiek közül egyeseket még a lehetetlenre is rászorított.

Sokan lázonganak e szabály ellen és zsarnokinak nevezik, s ebben igazuk is volna, ha a szabály egyedül Arisztotelész tekintélyén alapulna; csak hogy ami elfogadtatja, az a támaszául szolgáló természetes értelem. A drámai költemény utánzás, jobban mondva az emberek cselekedeteinek képe, az pedig

119

kétségtelen, hogy egy kép annál jobb, minél inkább hasonlít eredetijéhez. Az előadás két óráig tart, és tökéletesen hasonlítana, ha a cselekmény, melyet ábrázol, ennyi ideig tartana a valóságban is. Így hát ne állapodjunk meg se tizenkét, se huszonnégy óránál, hanem korlátozzuk költeményünk cselekményét a lehető legrövidebb időre, hogy a színpadi ábrázolás jobban hasonlítson és tökéletesebb legyen...

Ami a hely egységét illeti, arra vonatkozólag sem Arisztotelésznél, sem Horatiusnál nem találok semmiféle előírást; azért gondolják aztán egyesek, hogy ez a szabály csak az időegység következtében keletkezett, s ezért vélik egészen addig terjeszthetni, amekkora távolságot egy ember huszonnégy óra alatt oda-vissza megjárhat. Ez eléggé szabados vélekedés, s ha a színészt postakocsra ültetnék, a színpad egyik fele Párizst, a másik Rouent ábrázolhatná. Hogy a nézőt a legkevésbé se zavarjuk, én ezt kívánnám: amit két óra alatt előadunk előtte, valóban történhessék is meg két óra alatt, s amit a változatlan színen mutatunk neki, játszódhassék le egyazon szobában vagy egyazon teremben, aszerint, milyen színteret választottunk; ez azonban sokszor olyan bajos, sőt úgyszólván lehetetlen, hogy a hely dolgában éppúgy kell valamiféle tágitást találni, mint az időre nézve...

Szerintem a lehetőségig törekedni kell a hely határozott egységére; minthogy azonban nem minden tárggyal fér össze, szívesen megengedném, hogy az legyen a hely tekintetében egységes, ami egy városban belül tör-

ténik. Nem mintha azt akarnám, hogy a szín teljes egészében ábrázolja ezt a várost, ami túlságosan is terjedelmes dolog volna; mindössze két-három jellegzetes helyet mutasson a város falain belül. Így a *Cinnában* a szín mindvégig Róma: hol Augustus lakosztálya, hol palotája, hol Emilie háza... A *Cid* még inkább szaporítja a helyeket, anélkül azonban, hogy elhagyná Szevillát; s minthogy a darabban nincs színi folytonosság, a színpad az első fölvonásban Chimène háza, majd az Infánsnő lakosztálya a királyi palotában, majd egy köztér; a második fölvonás mindezt megtetézi a király szobájával; de kétségtelenül van némi túlzás ebben a szabadságban. Hogy valahogyan segítsünk a helynek ezen az olykor elkerülhetetlen kettősségén, két dolgot javallanék: először, hogy a szín sose változzék egy fölvonáson belül, hanem csak egyikről a másikra... másodszor, hogy a két helynek ne legyen más és más díszlete, s egyiket se nevezzék meg, hanem csak azt az általános helyet jelöljék, mely mindkettőt magában foglalja, például Párizs, Róma, Lyon, Konstantinápoly stb. Így könnyebb volna illúziót kelteni a hallgatóban: minthogy semmi nem figyelmeztetné rá, észre se venné a helyek különbözőségét...

Különböző érdekű személyek azonban nem mondhatják el titkaikat a valóság látogatásával ugyanazon a helyen, viszont nem egyszer egy fölvonáson belül szerepelnek, s a színi folytonosság szükségképpen magával hozza a hely-egységet: módot kell tehát találni, hogy ezt összeegyeztessük azzal az

Előszó

Engedje meg az olvasó, hogy ehhez a darabhoz nagyobb elnézését kérjem, mint a következőkhöz. Nagyon fiatal voltam, amikor megírtam. Néhány akkoriban írott versem véletlenül hozzáértő kezekbe került. Buzdítottak, hogy írjak egy tragédiát, s a *Thébais* tárgyát ajánlották. Ezt a tárgyat annak idején Rotrou már feldolgozta, *Antigone* címen. Csakhogy nála már a harmadik felvonás elején meghal a két fivér. A folytatás szinte másik tragédia kezdete volt, merőben új bonyodalmakkal. Ő tehát egy darabba két különböző cselekményt sűrített, melyek közül az egyiket Euripides dolgozta föl a *Föníciai nők*-ben, a másikat Sophokles az *Antigoné*-ban. Beláttam, hogy a cselekmény e kettőssége árthatott darabjának, mely egyébiránt tele volt szép részletekkel. Tervemet majdnem Euripides *Föníciai nők*-je szerint készítettem. Mert a Seneca-féle *Thébais*-t illetően egy kissé Heinsius véleményén vagyok, s vallom, mint ő, hogy ez nemcsak hogy egyáltalán nem Senecától való, hanem inkább valami versfaragó műve, aki nem tudta, mi is a tragédia.

Darabom végkifejlete talán egy kissé túlságosan véres. Valóban, mintha egyetlen szereplője sem akadna, aki nem hal meg a végén. De a *Thébais* is ez: az ókor legtragikusabb története.

A szerelem, melynek rendszerint oly nagy része van a tragédiákban, itt úgyszólván nem szerepel. S kétlem, hogy juttatnék-e neki nagyobb részt, ha újra kezdeném. Mert ehhez szükséges volna, hogy vagy a fivérek egyike, vagy mind a kettő szerelmes legyen. S volna-e értelme más mozgató erőt adni nekik, mint azt a nevezetes gyűlöletet, amely őket teljesen elfoglalta? Vagy pedig a szerelmet az egyik másodrangú szereplőre kell ruházni, ahogy én cselekedtem. És akkor ez a szenvedély, mely a tárgytól mintegy idegenné válik, csak közepes hatást

kelthet. Egyszóval, meggyőződése, hogy a szerelmek gyöngédségei és féltései csak igen kis helyet kaphatnak a vérfertőzések, testvérgyilkosságok és egyéb borzalmak között, melyekből *Oidipus*-nak és szerencsétlen családjának históriája összetevődik.

TESTVÉRELLONTÉLEK

Előszó

Alig van tragédia, amely hűségesebben követné a történelmet, mint ez. Tárgyát több szerzőből merítettem, de főként Curtius Rufus nyolcadik könyvéből. Ott olvassuk, mi mindent vitt véghez Sándor attól kezdve, hogy megérkezett Indiába; követeket küldött ennek az országnak a királyaihoz, ezek különböző fogadtatásban részesítették küldötteit, Taxilis szövetséget kötött vele, Porus viszont gögösen visszautasította feltételeit. Megtudjuk, hogy Porus és Taxilis között ellenséges viszony állt fenn, s végül, hogyan győzte le Sándor Porust; a bátor indiai nemes lelkű választ adott, midőn a győztes megkérdezte tőle, minő bánásmódot kíván. Sándor nagylelkűen visszaadta neki minden birtokát, s még sok újjal is megajándékozta.

A közfelfogás szerint ez volt Sándor egyik legszebb cselekedete, melyet életében elkövetett, s ő is úgy gondolta, hogy soha nagyobb veszedelemben nem forgott, mint midőn Porus megtámadta csata közben. Maga vállalta ezt meg, midőn azt mondta, hogy végre bátorságához méltó veszéllyel találkozott. Ugyanezzel az alkalommal kiáltott fel így: „Ó, athéniek, mennyi fáradságot viselek el, hogy elnyerjem dicséreteteket!” Porus személyében Sándorhoz méltó ellenfelet kíséreltem meg ábrázolni, és elmondhatom, hogy jelleme jelentékeny tetszést aratott a színpadon, olyannyira, hogy egyesek szememre is vetették, miért ábrázolom ezt a fejedelmet Sándornál is nagyobbak. Ám ezek a személyek nem veszik tekintetbe, hogy a harcban és a győzelemben Sándor valóban nagyobb, mint Porus; nincs a tragédiában egyetlen sor sem, amely ne Sándor dicséretére szolgálna; még Porus és Axiána szidalmi is a hódító vitézségét hirdetik. Porus azért kelti fel talán némileg jobban érdeklődésünket, mert szerencsétlen; hiszen, mint Seneca mondja: „Ter-

mészetünkhöz tartozik, hogy semmi sem hívja ki jobban csodálatunkat, mint az olyan ember, aki bátorsággal viseli a balsorsot”. *„Ita affecti sumus, ut nihil aeque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser.”*

Sándor és Cleofila szerelme nem az én kitalálásom: Justinus is beszél róla, Curtius Rufus is. A két történetíró elmondja, hogy egy indiai királynő, Cleofila nevezetű, megadta magát a fejedelemnek a városban, ahol ostrom alatt tartotta, mire ez visszahelyezte királyságába, szépségének kedvéért. Fia született tőle és Sándornak nevezte. Így hangzik az elbeszélés Justinusnál: *„Regna Cleofidis reginae petit, quae, cum se dedisset ei, regnum ab Alexandro recepit, illecebris consecuta quod virtute non potuerat; filiumque, ab eo genitum, Alexandrum nominavit, qui postea regnum Indorum potitus est.”*

részén nem hiszi sérthetetlennek. Ugyanígy viszi halálba Szophoklész Iokasztét rögtön Oidipusz felismerése után, ellentétben Euripidésszel, aki két fiának csatájáig és haláláig életben tartja. Egy ilyen természetű ellentmondás kapcsán jegyzi meg igen jól Szophoklész egy régi magyarázója, „hogy helytelen szórakozás megróni a költőket egy s más változtatás miatt, amit az antik mesén esetleg végeztek; hanem hogy igyekezni kell fölmérni azt a pompás előnyt, amelyhez e változtatások révén jutottak, s azt a leleményes eljárást, amellyel a mesét a maguk témájához tudták alkalmazni”

(Szabó Lőrinc fordítása)

Racine:

MÁSODIK ELŐSZÓ AZ ANDROMAQUE-HOZ

1676.

Nem hiszem, hogy annak a kis szabadságnak igazolására, mellyel éltem, szükségem volna Euripidész példájára hivatkoznom. Mert jókora különbség összevonzni valamely mese lényegbeli alapját, vagy megváltoztatni benne néhány fordulatot, amely amúgy is szinte arcot vált mindazok kezében, akik hozzányúl-
nak. Ugyanígy Akhilleusz a költők többsége szerint csak a sarkán sebezhető, noha Homérosz sebet ejtet a karján és testének semmi

Lóney^(szk): A klasszikaian. tp. Gondolat, 1963.

A PERESKEDŐK

Az olvasóhoz

Amikor Aristophanes *Darazsak* című alkotását olvastam, nemigen gondoltam arra, hogy egykor abból csinálom meg ezt az én *Pereskedők* című darabomat. Bevallom, pompásan mulattam a *Darazsak*-on; egész csomó olyan tréfát leltem benne, amelyet szerettem volna megismertetni a közönséggel. De úgy éreztem, mindezt az olasz színészek szájába kellene adnom; jog szerint őket illeti, nekik kell hát szánnom. Az ablakon kiugró bíró, a törvénybe idézett kutya, a kutya könnyező családja, mind e fordulatok szerintem Scaramouche méltóságát kívánták. E színész távozásakor felhagytam a tervekkel, de néhány barátomat épp ekkor fogta el a kíváncsiság, milyen lenne Aristophanes a mi színpadunkon. Nem engedtem rögtön ajánlatuknak. Azt feleltem, bármennyi szellemet találok is ebben a szerzőben, én mégis inkább Menandros és Terentius szabályosságát utánoznám, nem pedig Plautus vagy Aristophanes kötetlenségét, ha komédiát akarnék írni. Azt a választ kaptam, hogy igazánból nem is pontos vígjátékot kérnek tőlem; csak azt szeretnék látni, tetszhetnek-e a mi nyelvünkön Aristophanes ötletei. Így aztán félig biztatva, félig maguk is munkába fogva, barátaim rávettek erre a darabra; elkezdtem, hát be is fejeztem.

A legtöbb ember persze édeskeveset törődik a darabírók szándékával vagy buzgalmával. Az elején az emberek úgy vizsgálták ezt az én mulatságomat, ahogy egy tragédiával tették volna. Még akik a legjobban szórakoztak, maguk azok is megijedtek, hogy nem a szabályok szerint fakadtak nevetésre, és rosszalták, hogy nem komolyabb módon törődtem a megnevettetésükkel. Mások azt képzeltek magukhoz illendőnek, ha a darab közben unatkozna, mert hát udvarbeli ember nem derülhet a Törvényszéki Palota dolgain. Nem sokkal azután a darabot Versailles-ban is előadták. Ott nem aggságoskod-

tak a mulatás körül; így akik önmaguk lealacsonyításának vélték a nevetést Párizsban, tán épp azok merő előkelőségből érezték kötelességnek a nevetést Versailles-ban.

Őszintén szólva, abban a szemrehányásukban nem volt igazuk, hogy fülüket agyonfárasztottam a pörkeresők szózuhatagával. Jobban idegenkedtem ettől a nyelvezettől mint bárki más, és annak barbár szavaiból csak egy-kettőt vettem át; jómagam tanulhattam meg azokat egy olyan per folyamán, amelyet sem bírám, sem én lényegében sohasem értettünk.

Tartani legfeljebb attól tarthatok, hogy komolyabb emberek bohóckodásnak nézhetik a kutya pörbefogását, vagy a bíró bolondériáit. Ám én Aristophanest fordítom, s emlékezniük illenék, hogy annak elég nehéz közönséggel volt dolga. Az athéniek nyilván tudták, mi fán terem az attikai só, s jól tudhatták azt is, hogy ha valamin nevettek, nem ostobaságon nevettek.

Szerintem Aristophanes helyesen járt el, amikor a dolgokat továbbvitte a valószínűség határán. Az Areopag bírái talán nem vették volna jó néven, ha teljesen a természet után festi mohó szerezhethetékjüket, a titkáraik csalafintaságait és az akkori ügyvédek furfangjait. Helyénvaló volt túlozni egy kicsit a személyeket, elejét véve ekként annak, hogy magukra ismerhessenek. A nézők a nevetéségesen keresztül is ráláttak az igazra, s magam is bizonyos vagyok afelől, hogy helyesebb elénk tárni két szónok zagyva ékesszólását ahelyett, hogy egy valóságos bűnöst pellengéreztünk volna ki s a nézők figyelmét egy ember életére irányítottuk volna.

Akárhogy is van, nem mondhatnám, hogy a mi korunk morcosabb kedélyű, mint az övé, és hogy ha az én komédiámnak nevettetés volt a célja, tökéletesen el is érte célját. Nem mintha nagy megbecsülést várnék azért, hogy elég hosszú ideig úgy felvidítottam az embereket. Örülök neki valamelyest azért, mert elértem ezt egyetlen olyan szennyes kétértelműség, egyetlen olyan aljas sikamlósság nélkül, amilyenekkel az írók ma oly könnyedén élnek s amelyek a színjátszást ismét abba a zuhlottságba juttatják, ahonnan egnémely szerényebb író kiemelte.

Előszó

Erről a tragédiáról elmondhatom: ezen dolgoztam legtöbbet. Mégis bevallom, hogy a siker kezdetben nem felelt meg várakozásomnak. Alig került színre, máris számos bírálat érte, melyeknek támadása alatt össze kellett volna omolnia. Magam is azt hittem, hogy jövőre sorsa nem lesz olyan szerencsés, mint többi tragédiámé. De végül az történt ezzel a darabbal is, ami mindig megtörténik azokkal a művekkel, amelyekben van valami jó. A bírálatok feledésbe mentek, a darab megmaradt. Darabjaim közül jelenleg ezt fogadja legszívesebben az Udvar és a közönség, és ha alkottam valami maradandót és némi dicséretre méltót, a hozzáértők nagy része egyetért abban, hogy az a *Britannicus*.

Valóban olyan mintaképek után dolgoztam, amelyek rendkívül nagy segítségemre voltak Agrippina és Nero udvarának lefestésében. Alakjaimat az ókor legnagyobb festője után mintáztam: úgy értem, Tacitus után. Abban az időben annyit olvastam ezt a kiváló történetíró, hogy talán egyetlen ragyogó vonás sincs tragédiámban, amelyhez ne ő adta volna az eszmét. Kivonatossan gyűjteménybe akartam foglalni a legszebb részleteket, melyeket megkísértem utánmozni, de úgy találtam, hogy ezek a szemelvények majdnem annyi helyet foglalnának el, mint az egész tragédia. Az olvasó nyilván helyeselni fogja, ha a szerzőhöz utasítom, akit úgyis minden kéz forgat, és beérem azzal, hogy elmondok itt művéből néhány részletet minden személyről, akit a színen szerepeltetek.

Hogy Neróval kezdjem, ne feledjük, hogy ezek itt uralkodásának első éve, melyek, mint tudjuk, kedvezőek voltak. Nem is volt szabad tehát olyan gonoszak ábrázolni, amilyenné később lett. Erényesnek sem ábrázolom, mert sohasem volt az. Még nem ölte meg anyját, hitvesét, nevelőit, de már magában hordja e bűnök csíráit. Most

kezdi lerázni az igát. Gyűlöli mindegyiküket, de gyűlöletét tettetté hízélgés alá rejt: *Factus natura velare odium fallacibus blanditiis*. Szóval egy születő szörnyeteget látunk, aki azonban még nem mer megnyilatkozni, és tetszetős színben akarja feltüntetni gaztetteit: *Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velamenta quaesivit*. Nem szenvedhetette Octaviát, ezt a példás jószágú és erényű hercegnőt: *Fato quodam, an quia praevaleant illicita; metuebaturque ne in supra feminarum illustrium prorumperet*.

Narcissust megteszem bizalmasának. Ebben Tacitust követtem, aki szerint Nero bosszúsán fogadta Narcissus halálát, mert ennek a felszabadított rabszolgának a bűnei csodálatosan megegyeztek az uralkodó akkor még rejtett bűneivel: *Cujus abditis adhuc vitiis mire congruebat*. Ez az idézet kettőt bizonyít: bizonyítja, hogy Nero már bűnös volt de elleplezte bűneit, és hogy Narcissus táplálta rossz hajlamait.

Burrhust választottam, hogy egy becsületes embert állítsak szembe az udvar e mételével, s inkább őt választottam, mint Senecát. Ennek oka a következő: mindketten nevelői voltak Nerónak ifjú korában, egyik a fegyverforgatásban, másik a tudományokban; mindketten híresek voltak, Burrhus a hadi tudományban való jártasságáról és szigorú erkölcséről, *militaribus curis et severitate morum*; Seneca ékesszólásáról és megnyerő természetéről, *Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honesta*. Burrhus halála után nagyon sajnálták, erényessége miatt: *Civitati grande desiderium ejus mansit per memoriam virtutis*.

Legnagyobb gondjuk volt, hogy szembeszálljanak Agrippina gögjével és kegyetlenségével, *quae, cunctis malae dominationis cupidinis flagrans, habebat in partibus Pallantem*. Agrippináról csak ennyit mondok, bár igen sokat lehetne róla beszélni. Kivált őt igyekeztem megérteni, és tragédiám legalább annyira szól Agrippina kegyvesztettségéről, mint Britannicus haláláról. Ez a halálet villámcsapásként érte, s Tacitus szerint rémülete és megdöbbenése mutatja, hogy abban éppoly ártatlan volt, mint Octavia. Agrippina végső reménye veszett el vele, s ez a büntetés egy még nagyobbtól való félelmet keltett benne: *Sibi supremum auxilium ereptum et parricidii exemplum intelligebat*.

Britannicus életkora annyira ismeretes volt, hogy nem

ábrázolhattam másnak, mint igen bátor, nagyon szerelmes és igen őszinte ifjú hercegnek; ezek egy ifjú jellegzetes tulajdonságai. Tizenöt éves volt, és igen eszes, amit vagy azért mondanak róla, mert csakugyan az volt, vagy csak balsorsa miatt képzelték ilyennek, bár nem volt alkalma tehetségét kimutatni: *Neque segnem ei fuisse idolem ferunt; sive verum, seu periculis commendatus retinuit famam sine experimento*.

Ne csodálkozzunk azon, hogy csak egy oly gonosz ember tartózkodik mellette, mint Narcissus, mert régóta kiadták a parancsot, hogy Britannicus közelében csak az lehet, akinek se hite nincs, se becsülete: *Nam ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet, olim provisum erat*.

Még csupán Juniáról kell szólanom. Nem szabad őt összetéveszteni azzal az idős, kacér hölgygel, akit *Junia Silanā*-nak hívtak. Ez itt másik Junia, akit Tacitus *Junia Calvinā*-nak nevez, Augustus családjából származik, nőtestvére Silanusnak, akinek Claudius Octaviát odaígérte. Ez a Junia szép és fiatal volt, s mint Seneca mondja: *festivissima omnium puellarum*. Gyöngéden szerették egymást fivérével; „és ellenségeik — mondja Tacitus — vérfertőzéssel vádolták őket, bár valami jelentéktelen tapintatlanság volt minden bűnük.” Ez a Junia Vespasianus uralkodásáig élt.

Beléptettem őt a Vesta-szűzek közé, ahová Aulus Gellius szerint csak hat éven felüli és tíz éven aluli leánygyermekeket vettek fel. De itt a nép védelmébe veszi Juniát, én pedig, tekintettel származására, erényességére és balsorsára, úgy véltem, hogy ugyanez a nép fel is menthette őt a törvényes korhatár alól, ahogyan felmentett annyi nagy embert a consuli korhatár alól is, ha megérdemelte a kivételezést.

Előszó

„Titus, reginam Berenicen cui etiam nuptias pollicitus ferebatur, statim ab urbe dimisit invitatus invitam.”

Azaz: „Titus, aki szenvedélyesen szerette Berenicét, sőt úgy hitték, megígérte neki, hogy elveszi, uralma első napjaiban elküldte Rómából vonakodva a vonakodót.” Ez híres cselekedet a történelemben, én pedig nagyon alkalmasnak találtam a színház számára, mert heves szenvedélyeket tud kelteni. Csakugyan, egyik költőnél sem találunk megatöbbbat, mint Aeneas és Dido elválása Vergiliusnál, s ki kételkedik benne, hogy ha egy téma elég anyagot tudott szolgáltatni egy hősköltemény énekének, amelynek cselekménye több napig tart, ne volna elegendő egy tragédia számára, melynek tartama csak néhány órát foglal magába? Igaz, én nem vittem el Berenicét egészen odáig, hogy megölje magát, mint Dido, mert Berenice itt nem kötelezte el magát végleg Titusnak, mint ahogy Dido Aeneasnak, s így nem kell neki, mint Didónak, lemondania az életről. Mégis végső búcsúja Titustól s erőfeszítése, hogy elszakítsa magát, nem a legkevésbé tragikus eleme a darabnak; s azt merem mondani, hogy a néző szívében újra felkelti azt a megindultságot, amit a cselekmény többi része már előzőleg kiváltott. Egyáltalában nem szükséges a vér és a halál a tragédiához: elegendő, ha a cselekmény nagy, a szereplők hősiesek, a szenvedélyek felébrednek, és minden érezteti a fenséges bánatot, a tragédia legfőbb gyönyörűségét.

Azt hittem, mindezekkel az elemekkel találkozhatom az én tárgyamban; de legfőképpen az tetszett benne, hogy rendkívül egyszerűnek találtam. Már régóta meg akartam kísérelni, tudok-e tragédiát csinálni a cselekménynek azzal az egyszerűségével, mely annyira megfelelt a régiek ízlésének. Mert legelső szabályaik között ezt hagyták ránk: „Bármit csinálsz — mondja Horatius —, légy mindig egy-

szerű és egységes.” Csodálták Sophokles *Ajax*-át, mely nem áll egyébből, minthogy Ajax megöli magát, mert megbánja dühét, amely akkor fogta el, amikor megtagadták tőle Achilles fegyvereit. Csodálták Philoktetest, melynek mindössze az a tárgya, hogy Ulysses el akarja ragadni Philoktetestől Herakles íjját, Oidipus bővelkedik fordulatokban, mégis kevésbé terheli túl az anyaga, mint napjaink legegyszerűbb tragédiáját a magáé. Végül azt is látjuk, hogy Terentius hívei, akik joggal helyezik őt valamennyi komédiaköltő fölé, előadásának előkelősége és jellemeinek valószínűsége miatt, mégis bevallják, hogy Plautusnak nagy előnye Terentiusszal szemben legfőbb témájának egyszerűsége. S az előbbi kétségkívül ezzel a csodálatos egyszerűséggel érdemelte ki a régiek dicséretét. Mennyivel egyszerűbb lehetett még Menandros, hiszen Terentius kénytelen e költő két vígjátékát felhasználni, hogy ő maga egyet alkothasson belőlük!

S egyáltalában nem szabad azt hinni, hogy csupán alkotóinak szeszélyén alapult az a szabály, hogy a tragédiában csak a valószínűség hat meg igazán bennünket. S mi a valószínűsége annak, hogy egyetlen nap alatt a dolgok olyan sokasága történik meg, amely hetek alatt is alig? Vannak, akik azt gondolják, hogy ez az egyszerűség a lelemény hiányának jele. Nem gondolnak rá, hogy, ellenkezőleg, a legfőbb lelemény a semmiből valamit csinálni, s hogy az események nagy száma mindig azoknak a költőknek volt menedéke, akik tehetségükben nem éreztek elég bőséget, sem elég erőt, hogy öt felvonáson keresztül lekössék nézőik figyelmét olyan egyszerű cselekménnyel, melyet csupán a szenvedélyek hevessége, az érzelmek szépsége és a kifejezés előkelősége erősít. Távolról sem hiszem, hogy mindez megtalálható művemben; de azt sem hihetem, hogy a közönség neheztel rám, amiért olyan tragédiát kapott tőlem, amelyet annyi könny jutalmazott s amelynek harmincadik előadását is épp olyan sokan láto-gatták, mint az első.

Nem mintha némelyek nem vetették volna szememre azt az egyszerűséget, amelyet én annyi gonddal kerestem. Úgy hitték, hogy egy tragédia, ha ilyen kevés bonyodalom terheli, ellentmond a színház szabályainak. Érdeklődtem, vajon azért panaszkodnak-e, mert unatkoztak. Úgy hal-

gattak, hogy tragédiam egyáltalában nem untatta, sőt több részlete meg is hatotta őket, és hogy örömmel megnéznék még egyszer. Mi kell még nekik? Arra kérem őket, legyen elég jó véleményük önmagukról s ne higgyék, hogy olyan darab, amely meghatja őket, élvezetet nyújt nekik, teljességgel szabálytalan lehet. Egy mű legfőbb szabálya, hogy tessenek és meghasson; a többi szabály mind azért készül, hogy ezt az első szabályt betölthessük; de mindezek a szabályok olyan körülményesek, hogy azt tanácsolom nekik, ne sokat foglalkozzanak velük: fontosabb elfoglaltságaik vannak. Bizzák ránk azt a fáradságot, hogy Aristoteles *Poetiká*-jának nehézségeit felderítsük; s tartsák fenn a maguk számára a könnyek és az ellágyulás örömét; s engedjék meg nekem, hogy azt mondjam nekik, amit egy zenész mondott Fülöp makedón királynak, aki egy dalról azt állította, hogy ellentmond a szabályoknak: „Ne adja isten, uram, hogy valaha is olyan szerencsétlen légy, és jobban érts ehhez, mint én!”

Mindössze ennyit mondhatok azoknak, akiknek tet-szését dicsőségemnek tartanám; mert ami az ellenem ké-szült könyvecskét illeti, azt hiszem, olvasóim szívesen felmentenek az alól, hogy válaszoljak rá. S mit felelhet-nék olyan embernek, aki nem gondolkodik, és ha gondol-kodik, azt még elő sem tudja adni? Protázisról (beveze-tésről) beszél, mintha csak értené ezt a kifejezést, s azt akarja, hogy ez az első rész a tragédia négy része közül mindig a legközelebb legyen az utolsó részhez, a katasz-trófához. Arról panaszkodik, hogy a szabályok túlságos ismerete meggátolja őt abban, hogy szórakozásra leljen a színházban. Az biztos, hogyha értekezéséből ítélünk, még sohasé hangzott el rosszabbul megalapozott panasz. Úgy látszik, sohasem olvasta Sophoklest, akit nagyon igazságtalanul dicsért az események nagy sokaságáért; sőt, hogy a *Poetiká*-t is legföljebb néhány tragédia elő-szavából ismeri. De megbocsátom neki, hogy nem ismeri a színház szabályait, mert, a közönség szerencséjére, nem gyakorolja ezt a műfajt. De nem bocsátom meg neki, hogy oly kevésbé ismeri a jó tréfa szabályait, ő, aki egy szót se tud mondani anélkül, hogy ne tréfálna. Azt hiszi, megör-vendezteti a jóízű emberek a zsebben borbátó sóha-jok-kal, a szabálykissasszonyok-kal és sok más hasonló

alantas keresettséggel, melyről tudhatná, hogy minden jó szerző elítéli, ha ugyan valaha is fáradt volna azzal, hogy jó szerzőket olvasson.

Mindezek a kritikák négy-öt szerencsétlen kis szerző közös művei, akik sohasem tudták saját maguk felébreszteni a közönség kíváncsiságát; mindig valamely sikeres mű alkalmára várnak, hogy azt megtámadják, nem éppen féltékenységből — mert milyen alapon is lennének féltékenyek? —, hanem mert azt remélik, hogy nem kíméljük a fáradságot, és válaszukkal kiemeljük őket abból a homályból, amelyből saját műveikkel életük végéig se tudnának kijutni.

Előszó

Murád szultánnak, vagy Morád szultánnak, a török császárnak, aki 1638-ban elfoglalta Babilont, négy fivére volt. Az első, Ozmán, megelőzte őt a trónon, s mintegy hároméves uralkodás után a janicsárok megfosztották birodalmától és életétől. A második fivért Orkánnak hívták. Murád, uralma első napjaiban, megfojtatta. A harmadik volt Bajazid, nagy reményeket keltő herceg; ő a hőse tragédiámnak. Murád, akár politikából, akár rokonszenvből, megkímélte őt egészen Babilon ostromáig. E város bevétele után a győztes szultán parancsot küldött Konstantinápolyba, hogy megölse; s ezt a parancsot körülbelül azon a módon hajtották végre, ahogy én ábrázolom. Murádnak volt még egy fivére, a későbbi Ibrahim szultán; őt ostobának tartotta Murád, és nem törődött vele, úgy vélte, nem kell tőle tartania. Mohamed szultán, aki most uralkodik, ennek az Ibrahimnak a fia, következőképpen Bajazid unokaöccse.

Bajazid halálának részleteit még semmiféle történet nem közölte nyomtatásban. Cézy gróf konstantinápolyi követ volt abban az időben, amikor ez a tragikus kaland a szerájban lejátszódott. Ő ismerte Bajazid szerelmeit, és tudott a szultán féltékenységről. Sőt, többször látta is Bajazidot, akinek néha megengedték, hogy sétálhasson a Fekete-tengerszorosa fölött, a vár fokán. Cézy gróf mondotta, hogy a herceg igen szép megjelenésű volt. Azután írt is halálának körülményeiről, és még számos jelentős személy emlékszik arra, hogy hallották elbeszélését Franciaországba való visszatértekor.

Néhány olvasó bizonyára csodálkozik azon, hogy ilyen friss eseményt valaki színpadra mer alkalmazni, de nem találtam semmi olyan okot a drámaköltészet szabályaiban, ami eltántoríthatott volna vállalkozásomtól. Valójában magam sem tanácsolnám egy írónak, hogy tragédiája tár-

gyául ilyen mai cselekményt válasszon, mint ez itt, ha az esemény abban az országban történt, ahol darabját be akarja mutatni, s azt sem ajánlanám, hogy olyan hősöket állítson a színpadra, akiket a nézők többsége személyesen ismerhetett. A tragikus hősöket más szemmel kell nézni, mint általában azokat az embereket, akiket közről láthatunk. Azt lehetne mondani, hogy a hősök iránt érzett tisztelet a növekvő távolság mértékében növekszik, *maior e longiquo reverentia*. A földrajzi távolság némileg helyrehozza a túlságos időbeli közelséget, mert a nép alig tesz különbséget a között, ami tőle ezer évnnyire történt — ha szabad ezt mondanom — és a között, ami ezer mérföldnyire játszódott le. Ezért van az például, hogy a török alakoknak, bármennyire maiak is, megvan a kellő méltóságuk színpadunkon: könnyen régieknek tekintjük őket. Hiszen ott az erkölcs, a szokás egészen másféle. Oly kevés kapcsolatunk van a szerájban élő hercegekkel és más személyekkel, hogy mondhatni, nyugodtan úgy tekinthetjük őket, mintha más évszázadban élneek, mint mi.

Körülbelül így szemlélték hajdanán az athéniek is a perzsákat. Aischylosnak, a költőnek sem okozott semmi nehézséget az, hogy felvonultassa egy tragédiában Xerxes anyját, aki akkor talán még élt is, s hogy az athéni színpadon bemutassa a perzsa udvar kétségbeesését a király veresége után. Pedig Aischylos maga, személyesen részt vett a salamis-i ütközetben, ahol Xerxest legyőzték, s ott volt Dárius, Xerxes apja vezéreinek vereségénél is, a marathoni síkon: mert Aischylos katona volt, fivére annak a híres Kynegirosnak, akiről annyit beszéltek az antik időkben, s aki oly dicsőségesen halt meg, megtámadva a perzsa király egyik hajóját.

Racine:

MÁSODIK ELŐSZÓ A BAJAZETHEZ

1676.

Néhány olvasó bizonyára csodálkozik azon, hogy ilyen friss eseményt valaki színpadra mer alkalmazni, de nem találtam semmi olyan okot a drámaköltészet szabályaiban, ami eltántoríthatott volna vállalkozásomtól. Valójában magam sem tanácsolnám egy írónak, hogy tragédiája tárgyául ilyen mai cselekményt válasszon, mint ez itt, ha az esemény abban az országban történt, ahol darabját be akarja mutatni, s azt sem ajánlanám, hogy

163

II*

olyan hősokeket állítson a színpadra, akiket a nézők többsége személyesen ismerhetett. A tragikus hősokeket más szemmel kell nézni, mint általában azokat az embereket, akiket közeliről láthatunk. Azt lehetne mondani, hogy a hősokek iránt érzett tisztelet a növekvő távolság mértékében növekszik, *maior e longinquo reverentia*. A földrajzi távolság némileg helyrehozza a túlságos időbeli közelséget, mert a nép alig tesz különbséget a között, ami tőle ezer évnnyire történt — ha szabad ezt mondanom —, és a között, ami ezer mér földnyire játszódott le. Ezért van az például, hogy a török alakoknak, bármennyire maiak is, megvan a kellő méltóságuk színpadunkon: könnyen régieknek tekintjük őket. Hiszen ott az erkölcs, a szokás egészen másféle. Oly kevés kapcsolatunk van a szerájban élő hercegekkel és más személyekkel, hogy mondhatni, nyugodtan úgy tekinthetjük őket, mintha más évszázadban élnek, mint mi.

Körülbelül így szemlélték hajdanán az athéniak is a perzsákat. Aiszkhülosznak, a költőnek sem okozott semmi nehézséget az, hogy felvonultassa egy tragédiában Xerxész anyját, aki akkor talán még élt is, s hogy az athéni színpadon bemutassa a perzsa udvar kétségbeesését a király veresége után. Pedig Aiszkhülosz maga, személyesen részt vett a salamiszi ütközetben, ahol Xerxészt legyőzték...

(Nemes Nagy Ágnes fordítása)

MITHRIDATES

Előszó

Aligha van ismertebb név Mithridatesénél. Élete és halála a római történelem jelentékeny fejezetei közé tartozik. Még ha nem is számítjuk diadalait, elmondhatjuk, hogy az ő vereségeinek köszönheti szinte teljes dicsőségét a Köztársaság három legnagyobb hadvezére, nevezetesen Sulla, Lucullus és Pompeius. Mégis, úgy gondolom, nem szükséges itt most forrásaimat felsorolnom, mivel, néhány csemény kivételével, melyeket némi költői szabadsággal tömörítettem, bárki könnyűszerrel megállapíthatja, hogy a történelmet nagy hűséggel követtem. És valóban, aligha akad jelentékenyebb tett Mithridates életében, amely ne került volna bele tragédiámba. Mindazt beleszőttem, ami megvilágíthatja e fejedelem erkölcsi és érzelmi, tehát a rómaiak iránti lobogó gyűlöletét, nagy bátorságát, ravaszságát, alakoskodását, és végül féltékenységet, amely annyira természetéhez tartozott, és oly sok kedvesének életébe került. Egyetlen dolog van, ami talán kevésbé ismeretes, mint a többi, ez pedig az a terv, amelyet Itália előzönlésére szöveget vele. Mivel ennek az elgondolásnak köszönhetem tragédiám egyik legsikerültebb jelenetét, azt hiszem, kétszeres gyönyörűséget szerez az olvasónak, hogy majdnem mindegyik történetíró azt mondta, amit én mondatok itt Mithridates-szel.

Florus, Plutarchos és Dio Cassius felsorolják mindazon országokat, amelyeken át kellett volna vonulnia. Alexandriai Appianus leírása még részletesebb. És miután megjelölte mind a kedvező lehetőségeket és segélyforrásokat, amelyekre útja során Mithridates támaszkodni remélt, hozzáteszi, hogy ez a terv szolgált ürügyül Pharnacesnek az egész hadsereg fellázítására, és hogy az atyja vállalkozásától megriadt katonák mindezt egy

olyan fejedelem kétségbeesett erőfeszítésének tartották, aki csak a dicsőséges halált keresi.

Részben tehát ez okozta halálát, és ez tragédiám tulajdonképpeni tárgya. Ezt a tervet még szorosabban mondanivalóhoz igazítottam. Arra használtam fel, hogy két fiának titkos érzelmeit megismertessem Mithridates-szel. Nem lehetünk elég óvatosak abban, hogy csak annyit vigyünk színpadra, amennyi feltétlenül szükséges. A legszebb jelenetek is azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy unalmassá válnak, mielőtt a cselekménytől elszakadnak, mielőtt azt megszakítják, ahelyett, hogy a végkifejlet felé vezetnék.

Íme, Dio Cassius megjegyzése Mithridates tervével kapcsolatban: „Ez a férfi valóban arra született, hogy nagy dolgokat vigyen véghez. Ámbár sorsában gyakran váltakozott a jó- és balszerencse, nem hitte, hogy reményességét vagy vitézségét bármi is felülmúlhassa, és terveit sokkal inkább szabta nagy bátorságához, semmint nehéz helyzetéhez. Eltökélte, ha vállalkozása balul üt ki, nagy királyhoz illő véget ér, és inkább temetkezik birodalmának romjai alá, hogysem homályban és alacsony sorban éljen.”

Monimát választottam mindazon asszonyok közül, akiket Mithridates kegyelt. Alighanem ő volt valamenynyük között a legerényesebb és a leggyöngédebben szeretett asszony. Plutarchos valóságos gyönyörűséggel ír e hercegnő balsorsáról és érzelmeiről. Neki köszönhetem Monima eszméjét, és részben a tőle származó kép szolgált alapul e jellem megrajzolásához, amely, elmondhatom, nem szült visszatetszést. Ha az olvasó is helyesnek tartja, idézem szavait, úgy amint Amyot lefordította. E fordító régies irányában a szavak olyan bájt nyernek, amellyel a mi modern nyelvünk aligha vetekedhetik.

„Őt a' görögök módfelett tisztelik, mivelhogy bármiképp is kényszerítné a' király szerelmes állapotjában, epekedéseire nem hajtott vala, míglen az véle házasságban megállapodván, néki királyi koronát vagy szallagot nem küld vala, s őt királynéjaul nem nevezi vala. Azmióta hites társaul vevé a' király, a' szegény asszony nagy búban epedez vala, nem cselekedvén egyéb mást, csupán ő testének szerencsétlen szépségit siratná szakadatlan,

melly férj helyibe urat ad vala néki, és hites társ és nemes asszonyszemélyhez illő társaság helyibe istrázsát és bár bár férfiak csapatát állítja vala mellé, s eképpen őt mintegy békóban őrzeté, távol a' drága görög földtől, olly helyen, holott máshoz sem vala jussa, csupáncsak álmokhoz 's árnyékokhoz, holott elveszté mind a' valódi jókat, mellyeknek szülötte földjén örvendezheték vala. Mikoron pedig a' herélt járulna elibe s a' királynak nevében hírvil adná, hogy halnia kell, leszakasztá fejről kötésit a' királynak, s nyaka köribe csavarintván magát arra felakasztá. De a' szallag elég erős nem vala, s tüstént kettőbe szakada. Ő pedig így kezde beszélni: Ó átkozott és gonosz szövevény, még e' szomorú szolgálatra sem szolgál sz nekem? Mondván e szókat, a földre hajtja vala, reá köp vala, és kebelét a' heréltnek elibe tárja vala.”

Xiphares Mithridatesnek és egyik asszonyának, név szerint Stratonicénak fia volt. Az asszony átadott a rómaiaknak egy nagy fontosságú erődöt, ahol Mithridates kincseit őrizték, hogy fia, Xiphares számára megszerezze Pompeius kegyét. Némely történetírók azt állítják, Mithridates megölette az ifjú királyfit, hogy így bosszulja meg anyja hitszegését.

Pharnacesről nem mondok semmit. Mert ki ne tudná, hogy ő lázította fel Mithridates ellen maradék seregét, ő kényszerítette arra a fejedelmet, hogy kísérletet tegyen önnönmaga megmérgezésére, és kardjába dőljön, nehogy ellenségei kezébe essék. Ugyanez a Pharnaces szenvedett vereséget később Julius Caesartól, és vesztette életét egy másik csatában.

IPHIGENIA

Előszó

Nincs híresebb költői tárgy Iphigenia feláldozásánál; a költők azonban nem mindannyian egyeznek a feláldozás legfontosabb mozzanataiban. Egyesek, mint Aischylos az *Agamemnon*-ban, Sophokles az *Elektra*-ban és nyomukban Lucretius, Horatius és sokan mások, úgy tüntetik fel, hogy Iphigeniának, Agamemnon leányának valóban vétét ontják, s a leány Aulisban hal meg. Csak Lucretiust kell olvasnunk, első könyve elején:

„Aulide quo pacto Triviae virginis aram
Iphianassae turparunt sanguine foede
Ductores Danaum” stb.

Klytaemnestra pedig Aischylosnál azt mondja, hogy férje, Agamemnon, aki éppen meghalt, az alvilágban találkozni fog Iphigeniával, akit egykor feláldozott.

Mások úgy alakították a tárgyat, hogy Diana megkönyörült a fiatal hercegnőn, s fölragadta és elvitte Taurisba abban a pillanatban, amikor éppen föl akarták áldozni, s hogy az istennő úgy rendezte a dolgot, hogy a leány helyén egy őzet vagy más ilyenféle áldoznivalót találjanak. Ezt a mesét követte Euripides; Ovidius pedig fölvette *Átváltozásai* közé.

Van Iphigeniáról egy harmadik vélekedés is, amely éppoly régi, mint a másik kettő. Néhány szerző, köztük Stesichorus, a leg híresebb és legrégibb lírai költők egyike, azt írja, hogy egy ilyen nevű hercegnőt valóban feláldoztak ugyan, de ez az Iphigenia Helenának és Theseusnak a leánya volt. Helena, mondják ezek a szerzők, nem merte a leányt a magáénak elismerni, mert nem vallhatta be Menelaosnak, hogy titokban házasságra lépett Theseusszal. Pausanias felsorolja azoknak a költőknek a nevét és bizo-

nyítékait, akik ezen a véleményen voltak; s hozzáteszi, hogy ez a hiedelem általános volt egész Argosban.

Végül Homeros, a költők atyja, annyira nem vallotta, hogy Iphigeniát, Agamemnon leányát föláldozták Aulisban vagy elvitték Skythiába, hogy az *Ilias* kilencedik könyvében, azaz körülbelül tíz esztendővel azután, hogy a görögök Trója elé érkeztek, Agamemnon feleségül ajánlja Achillesnek leányát, Iphigeniát, akit, mondja a király, otthon hagyott Mykénében.

Beszámoltam mind e különféle véleményekről s főképp Pausanias helyéről, mert neki köszönhetem Eriphile szerencsés figuráját, amely nélkül sohasem lett volna bátorságom belefogni ebbe a tragédiába. Miféle valószínűsége lett volna, ha bemocskolom a színpadot egy olyan erőnyes és szeretetre méltó alak borzalmas meggyilkolásával, mint amilyennek Iphigeniát kellett ábrázolnom? És mennyiben lett volna valószerű, ha tragédiámat egy istennő közbelépésével oldom meg, s egy átváltozással, amit elhihettek Euripides idejében, de ami fölöttébb képtelen és hihetetlen volna napjainkban?

Elmondhatom tehát, hogy nagyon boldog voltam, mikor a régi forrásokban ráakadtam erre a második Iphigeniára, akit úgy ábrázolhattam, ahogy nekem tetszett, s aki maga eszébe a verembe, amelyet féltékeny szerelmében a vetélytársnőjének ázott, némiképp megérdemli a büntetést, noha a részvétre sem egészen méltatlan. Ilyenformán a darab megoldása magának a darabnak az alapjaiból adódott; csak meg kellett nézni az előadást, hogy lássuk, milyen örömet szereztem a nézőnek, egyfelől, mikor végül megmentettem egy erőnyes hercegnőt, aki iránt oly élenken érdeklődött a tragédia folyamán, másfelől pedig nem is holmi csodával mentettem meg, ami nemigen tetszett volna neki, mert soha nem tudott volna hinni benne.

Achilles lesbosi útja, amely a hőst a sziget urává teszi, s ahonnan elhozza Eriphilét, mielőtt még Aulisba jönne, nem pusztán kitalálás. A chalkisi Euphorion, ez a hajdanta igen ismert költő, akiről Vergilius és Quintilianus a tisztelet hangján emlékezik meg, beszél erről a lesbosi útról. Parthenios szerint egyik versében azt írja, hogy Achilles meghódította ezt a szigetet, mielőtt még csatla-

kozott volna a görögök seregéhez, s hogy talált ott egy hercegnőt, aki bele is szeretett.

Ezekben a főbb pontokban tértem el kissé Euripides szerkezetétől és meséjétől. Ami a szenvedélyeket illeti, e téren igyekeztem szorosabban követni őt. Bevallom, neki köszönhetek számos részletet, amely tragédiámban a leginkább tetszett; s ezt annál szívesebben valloam be, mert ez a tetszés megerősít abban a tiszteletben és becsülésben, amelyet mindenkor tápláltam az ókor ránk maradt művei iránt. Abból a hatásból, amelyet színpadunkon mindaz tett, amiben Homeroszt és Euripidest követtem, örömmel jöttem rá, hogy a józan gondolkodás és az értelem minden időben változatlan. Párizs ízlése azonosnak bizonyult Athénével; nézőimet ugyanazok a dolgok hatották meg, amelyek egykor könnyekre indították Görögország legműveltebb népét, s amelyeknek hatása alatt mondogatták azt, hogy a költők között Euripides különösen tragikus, *τραγικώτατος*, azaz, hogy csodálatosan fel tudja idézni a részvétet és rémületet, a tragédia igazi hatásait.

Ezek után csodálkoztam, hogy újabb bírálók Euripides *Alkestis*-éről formált ítéletükben legutóbb annyi ellenérzést tanúsítottak a nagy költővel szemben. Itt nem az *Alkestis*-ről van szó; de igazán sokkal jobban le vagyok kötelezve Euripidesnek, hogysem megfedelkezhetném emlékére, s elszalaszthatnám annak az alkalmát, hogy összebékítsem őt ezekkel az urakkal. Meg vagyok róla győződve, hogy csak azért vélekednek róla olyan kedvezőtlenül, mert el sem olvasták a művet, amelyről ítéletet mondtak. Legfontosabb kifogásukat választottam ki, hogy bebizonyítsam nekik: okom van így beszélni. A legfontosabb kifogást említem, mert minden lapon ezt ismételve, s nem is gyanítják, hogy erre válaszolni is lehet.

Van Euripides *Alkestis*-ében egy csodálatos jelenet, ahol Alkestis, aki ereje fogytán halódik, végbúcsút mond férjének. Admetos könnyek közt kéri, hogy szedje össze magát, s ne mondjon le az életéről. Alkestis, aki már látja a halál képét, így szól hozzá:

*Jön már az evező s a balsors-küldte sajka,
A pokol partjain felcsattan Charon ajka.
„Már minden készen áll, már várnak rátok itt,
Ne tartóztassatok!” — sürgeti bteit.*

Szerettem volna, ha ki tudom fejezni ezekben a sorokban azt a szépséget, amely megvan az eredetiben; de legalább az értelmüket adom vissza. Ezek az urak azonban másképp értették ezeket a sorokat. Egy szerencsétlen Euripides-kiadás került a kezükbe, amelynek a nyomtatója elfelejtette a latinban e sorok mellé odatenni, hogy *Al*, ami azt jelzi, hogy Alkestis beszél; s a rákövetkező verssorok mellől kifelejtette az *Ad*-ot, ami azt jelzi, hogy ott Admetos válaszol. Ez aztán a legfurcsább gondolatot sugallta nekik: Admetos szájába adták Alkestisnek Admetoshoz intézett szavait, s azt is, amit Alkestis Charonnal mondat. Ennek folytán föltételezik, hogy Admetos, noha kifogástalan egészségnek örvend, *már látja az érte érkező Charont*; s ahelyett, hogy Euripidesnek e lapján a türelmetlen Charon sürgetné Alkestist, hogy induljon már hozzá, ez urak szerint, a megijedt Admetos a türelmetlen, és ő sürgeti Alkestist, hogy lehelje már ki a lelkét, nehogy Charon őt, Admetost vigye el. *A férfi biztatja a nőt*, így fogalmazták ezek az urak, *hogy legyen bátor, ne viselkedjék gyáván, és vágjon jó képet a halálhoz; Admetos félbeszakítja Alkestis búcsúját, hogy közölje vele: sürgősen meg kell balnia*. Így hát szerintük kevés híja, hogy Admetos nem maga öli meg feleségét. Ez az indulat az urak szemében *túláságosan alantásnak* tetszett, s ebben igazuk is van; senki sincs, akit ez meg ne botránkoztatna. De hogy voltak képesek elhinni, hogy ezt Euripides így írta? Hát ha már az összes többi kiadások, amelyekből nem felejtették ki ezt az *Al*-t, nem hazudtolták meg a szerencsétlen nyomdászt, aki őket így rászedte, ennek a négy sornak a folytatása és Admetosnak ugyanabban a jelenetben olvasható minden mondata bőségesen elegendő lett volna, hogy megmentse az urakat ilyen oktan tévedéstől. Mert Admetos, akitől semmi sem áll távolabb, mint sürgetni Alkestis halálát, azt kiáltozza, hogy: minden lehetséges halál együtt sem volna oly borzalmas számára, mint Alkestist úgy látni, ahogy látja. Könyörög feleségének, hogy vigye

magával; ha Alkestis meghal, ő sem élhet tovább; csak hitvesében él, csak érte lehel.

De nem szerencsésebbek egyéb kifogásaikban sem. Azt mondják például, hogy Euripides *koros házaspárt* csinált Admetosból és Alkestisből; hogy az egyik egy *öreg férj*, a másik egy hercegnő, *aki fölött már eljárt az idő*. Euripidesnek volt rá gondolja, hogy egyetlen verssorban megfelelően nekik, — ebben azt mondatja a karral, hogy Alkestis egész fiatalon, élete első virágjában hal meg ifjú férjéért.

Szemére hányják még Alkestisnek, hogy két nagy házasulandó gyermeke van. Hát nem olvasták épp az ellenkezőjét száz helyen, főképp abban a szép elbeszélésben, amely a haldokló Alkestist két kis gyermeke közt ábrázolja, akik zokogva kapaszkodnak ruhájába, s akiket ő — egyiket a másik után — karjára vesz és megcsókol?

Körülbelül ilyen szilárd bírálatainknak többi része is. De azt hiszem, ennyi is elég szerzőm védelmére. Azt tanácsolom ezeknek az uraknak, hogy ezután ne törjenek pálcát olyan könnyedén a régiek munkái fölött. Olyan valaki, mint Euripides, megérdemelne legalább annyit, hogy alaposan megvizsgálják, ha már kedvük támadt ítéletet mondani róla. Emlékeznünk kellene Quintilianus bölcs szavaira: „Rendkívül körültekintőnek és tartózkodónak kell lennünk, ha ezeknek a nagy embereknek a munkáiról nyilatkozunk, nehogy megessék velünk, mint már másokkal megesett, hogy arról mondunk ítéletet, amit nem is értünk; s ha már túlzásba kell tévednünk, inkább abban hibázzunk, hogy mindent csodálunk, írásaikban, mintsem abban, hogy sok mindent ócsárolunk.” — *Modeste tamen et circumspeto iudicio de tantis viris pronuntiandum est, ne, quod plerisque accidit, damnent, quae non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere quam multa displicere maluerim.*

PHAEDRA

Előszó

Íme, megint egy tragédia, amelynek tárgyát Euripidesből kölcsönöztem.

Bár a cselekmény menetében e szerzőtől némiképp eltérő utat követtem, meg nem állhattam, hogy mindazzal ne gazdagítsam a magam darabját, ami az övében erőteljesebbnek látszott. Ha semmi mást nem köszönhetnék neki, mint az egy Phaedra jellemének eszméjét, akkor is bízást elmondhatnám, hogy neki köszönhetem a legértelmesebb dolgot, amit valaha is színpadra vittem. Cseppet sem tartom meglepőnek, hogy ez az alak oly különleges sikernek örvendett Euripides idejében, sem azt, hogy még a mi századunkban is ilyen nagy hatást keltetett, mert megvan benne mindaz, amit Aristoteles a tragikus hőstől megkíván, s ami egyaránt képes az együttérzés és az irtózat felkeltésére. Valóban, Phaedra sem nem egészen bűnös, sem nem egészen ártatlan; végzete és az istenek haragja folytán sodródik törvénytelenül olyan szenvedélybe, amelytől elsőnek ő maga borzad el. Minden erőfeszítésre kész, hogy azt legyőzze; inkább meghalna, semmint hogy bárkinek is bevallja. Mikor mégis kénytelen titkát felfedni, olyan zavarral beszél róla, amiből világosan kitetszik, hogy az inkább az istenek büntetése, mintsem saját akaratának megnyilatkozása.

Gondom volt arra is, hogy kevésbé gyűlöletesnek mutassam, mint amilyen a régiek tragédiáiban, ahol saját jószántából vádolja be Hippolytost. Úgy véltem, hogy ez a rágalom túlságosan aljas és sötét ahhoz, hogy egy más-különbben oly nemes és fennkölt érzésű királynő szájába adjam. Ezt az alantas cselekedetet sokkal illőbbnek találtam egy dajkához, akiben szolgálóbb hajlandóságok lakozhatnak, de aki mindazonáltal csakis azért vállalkozik erre a hamis vádaskodásra, hogy ezzel úrnője életét és becsületét megmentse. Phaedra maga pedig csak azért nyújt hozzá segédkezet, mert valósággal tombol felin-

ter vissza, hogy igazolja az ártatlanul megvádoltat, és az igazat bevallja.

Euripidesnél és Senecánál Hippolytost azzal vádolják, hogy valóban erőszakot követett el mostohaanyján: *vim corpus tulit*. Itt azonban csak az a vád éri, hogy szándékozott ezt megtenni. Meg akartam kímélni Theseust olyan felindulástól, amely őt a nézők előtt kevésbé hízogó színben tüntethetné fel.

Hippolytos alakját illetően a régieknél azt találtam, hogy szemrehányást tesznek Euripidesnek, amiért őt egy minden tökéletlenségtől ment filozófusnak ábrázolja; minek következtében az ifjú herceg halála nem annyira részvétet keltett a nézőben, mint inkább felháborodást. Én úgy véltem, fel kell ruháznom alakját valami emberi gyarlósággal, ami némiképp vétkessé teszi apja előtt, anélkül azonban, hogy valamiképp is megfosztanám attól a lelki nagyságtól, amivel Phaedra becsületét kíméli, és le hagyja magát győzteni, ahelyett, hogy a vádat visszafordítaná. Emberi gyarlóságon értem azt a szenvedélyt, amelyet saját akarata ellenére Aricia iránt érez, aki atyja halálos ellenségeinek lánya és nővére.

Ennek az Ariciának az alakja sem az én kitalálásom. Vergilius szerint Hippolytos feleségül is vette, és fiút is nemzett neki, miután Asklepios feltámasztotta halottaitól. Több más szerzőnél még azt is találtam, hogy Hippolytos feleségül vett és Itáliába vitt egy előkelő születésű athéni lányt, akit Ariciának hívtak, s aki egy itáliai városkának adott nevet.

Ezeket a tekintélyeket azért vonultatom fel, mivel minden erőmmel azon voltam, hogy híven kövessem útján az antik mesét. Theseus történetét is aszerint adom elő, ahogy az Plutarchosban áll.

E történetírónál találtam magyarázatot arra is, miből származott az a hiedelem, hogy Theseus Persephoné elrablására szállt alá az alvilágba: eszerint a hős Epirusba indult, az Acheron forrása felé, egy királyhoz, akinek feleségét Pirithous el akarta rabolni, de aki megölte Pirithoust, miután Theseust fogságra vetette. Megpróbáltam így megőrizni a történet valószínűségét, anélkül hogy bármit is elvettem volna a mese díszéből, ami a költészet

fő táplálója. Es Theseus halálhíre, mely ezen a mescbeli utazáson alapul, lehetőséget nyújt Phaedranak, hogy tegye azt a szerelmi vallomást, amely végzetének egyik fő oka lesz, s amelyet sohasem mert volna megtenni, míg abban a hitben élt, hogy férje életben van.

Különbben nem kezeskedhetem arról, hogy valóban ez a darab minden tragédiám közül a legsikerültebb. Az olvasókra és az időre bízom a döntést valódi értéke felől. De arról kezeskedhetem, hogy egy tragédiát sem írtam, ahol az erény annyira kitűnnék, mint éppen ebben. A legkisebb hibák elnyerik benne szigorú büntetésüket; a bűn pusztá gondolatát éppoly szörnyűségesnek mutatja, mint magát a bűnt. A szerelem gyarlóságai valódi gyarlóságként tűnnek ki benne; a szenvedély szerepeltetése csak arra való, hogy megmutassa a zűrzavart, ami belőle származik; s a vétek mindenütt olyan színekkel van festve, amelyek megismertetik és meggyűlöltetik annak szörnyűségét. S ez éppen az a cél, amelyet maga elé kell tűznie mindenkinek, aki a közönség számára dolgozik: s ez az, amit az első tragédia-költők szem előtt tartottak mindenekfölött. Az ő színházuk iskola volt, hol éppoly helyesen oktattak az erényre, mint a filozófusok iskoláiban. Aristoteles jónak is vélte megadni a drámai költemény szabályait; és Sokrates, minden filozófusok legbölcsebbje, nem szégyellt együttműködni Euripidesszel drámaírói munkásságában. Kíváncsinos lenne, hogy a mi alkotásaink is oly alaposak és tanulsággal teljesek legyenek, mint e költőkéi. Ez talán módot adna arra, hogy kibékítsen a tragédiával számos istenfélelméről és műveltségéről közismert személyt, akik az utóbbi időben ismételtén elítélték, s akik minden bizonnal kedvezőbb véleményekkel lennének felőle, ha a szerzők épp annyit gondolnának közönségük nevelésével, mint a szórakoztatásukkal, híven követve ebben a tragédia eredeti szándékait.

Vona^(mh). A kismicium, pp. 1963.
39.
Goudelot

Racine:

ELŐSZÓ A PHAEDRÁHOZ

1677.

Nem kezeskedhetem arról, hogy valóban ez a darab minden tragédiám közül a legsikerültebb. Az olvasóra és az időre bízom a döntést valódi értéke felől. De arról kezeskedhetem, hogy egy tragédiát sem írtam, ahol az erény annyira kitűnnék, mint éppen ebben. A legkisebb hibák elnyerik benne szigorú büntetésüket; a bűn pusztá gondolatát éppoly szörnyűségnek mutatja, mint magát a bűnt. A szerelem gyarlóságai valódi gyarlóságként tűnnek ki benne; a szenvedély szerepeltetése csak arra való, hogy megmutassa a zűrzavart, ami belőle származik; s a vétek mindenütt olyan színekkel van festve, amelyek megismertetik és meggyűlöltetik annak szörnyűségét. S ez éppen az a cél, amelyet maga elé kell tűznie mindenkinek; aki a közönség számára dolgozik; s ez az, amit az első tragédiaköltők szem előtt tartottak mindenekfölött. Arisztotelész jónak is vélte megadni a drámai költemény szabályait; és Szokratész, minden filozófusok legbölcsebbje, nem szégyellt együttműködni Euripidésszel drámaírói munkásságában. Kíváncsi lenné, hogy a mi alkotásaink is oly alaposak és tanulsággal teljesek legyenek, mint e költőkéi. Ez talán módot adna arra, hogy kibékítsen a tragédiával számos istenfélelméről és műveltségéről közismert sze-

mélyt, akik az utóbbi időben ismételtén elítélték, s akik minden bizonnyal kedvezőbb véleménnyel lennének felőle, ha a szerzők épp annyit gondolnának közönségük nevelésével, mint a szórakoztatásukkal, híven követve ebben a tragédia eredeti szándékait.

(Somlyó György fordítása)

Előszó

Saint-Cyr híres háza kiváltképpen a királyság minden tájáról egybegyűjtött kisasszonyok igen nagy számának kegyességben való nevelésére alapítván, semmiről sem feledkeztek meg itt, ami elősegítheti, hogy a különféle, Istennek tetsző szolgálatokra alkalmassá váljanak. De, megmutatván nekik a lényeges és szükséges dolgokat, nem hanyagolják el azt is megtanítani, ami szellemük csiszolását, ítéletük kialakulását szolgálhatja. E célra több módot eszeltek ki, melyek — anélkül, hogy rendszeres munkájukból és gyakorlataikból kikölkentenék őket — szórakozva tanítanak: pihenő óráikat is, hogy így mondjuk, hasznukra fordíttatják. Legfőbb feladataikból szellemes társalgásokat rendeznek, melyeket évégett szerkeszteniük számukra, vagy ott helyben ők maguk szerkesztenek maguknak. Beszélteniük kell az előadott történetekről, vagy a megtanult fontos igazságokról. Elmondatják vagy szavalatják velük a legjobb költők legszebb passzusait. S ez főként arra szolgál, hogy elszoktassa őket a rossz szóejtéstől, melyet szülőföldjükről magukkal hoztak. Arra is gonduk van, hogy azokat, akiknek szép hangjuk van, énekelni tanítsák, és semminő oly tehetségüket sem hagyják veszendőbe menni, mely ártatlanul szórakoztathatja őket, s melyet egy napon Isten dicséreteinek éneklésére fordíthatnak.

Mivelhogy nyelvünk kiváló verseinek legtöbbször igen világias tárgyakra szereztek, legszebb dallamainkat pedig módfelett elpuhult és negédes, a zsenge lelkek káros befolyására alkalmas szövegekre írták, a fényességes személyek, kik kegyesen vállalták e ház legfőbb kormányzását, olyan művet kívántak, mely e hibák nélkül ki tudja váltani ama jó hatásokról egy részét. Azzal tisztelték meg, hogy közölték velem szándékukat, sőt azt is megkérdezték, nem tudnék-e valami kegyes és erkölcsös tárgyról oly köl-

teményfélért szerezni, melyben az ének versmondással keveredik, s az egészet olyan cselekmény köti össze, mely az előadást elevenebbé és kevésbé untatóvá teszi.

Eszter témáját ajánlottam nekik, és ez meglepte őket; e történet az istenszeretet s a világi világtól való elvonatkozás nagy példáival tökéletesnek tűnt szemükben. Magamat illetően úgy véltem, hogy e témát tárgyalva nem találkozzom nehézségekkel, annál kevésbé, mert láttam, hogy a *Szentírás* egyetlen részletének akár legcsekélyebb megváltoztatása nélkül is — ez nézetem szerint egyfajta szentségtörés volna — egész cselekményem merőben olyan jelenetekkel tölthetem meg, melyeket úgyszólván maga Isten alkotott. Tehát vállaltam a dolgot: s azon vettem észre magam, hogy a kapott terven munkálkodván, voltaképpen oly szándékot váltok valóra, amely gyakran megfordult a fejemben, vagyis — akárcsak a régi görög tragédiákban — akarnak és az éneknek a cselekménnyel való összekötését, s a kar ama részének felhasználását az igaz Isten dicséreteinek éneklésére, melyet a pogányok az ő hamis istenségeik dicsőítésére fordítottak.

Az igazat megvallva, egyáltalán nem gondoltam, hogy a dolog annyira nyilvános lesz, amilyen lett. De a *Szentírás* nagy igazságai, és az a magasztos mód, amelyben ki nyilatkoztattak, bármilyen gyorsan, sőt tökéletlenül mutatják is be őket az emberi szemek előtt, az emberek megfigyelésére felette alkalmasnak; s egyébként is ez ifjú kisasszonyok annyi bájjal, szerénységgel és annyi kegyességgel szavalták és énekeltek e művet, hogy lehetetlen volt házuk elzárt titkának maradnia: ugyanannyira, hogy a gyermeki szórakozás az egész Udvar érdeklődésének tárgya lőn, s maga a király, megilletődve rajta, nem tagadhatta meg, hogy az Udvar legnagyobb urait oda ne vezesse, s elégtételképpen megadatott néki gyönyörködésükből látnia, hogy kegyes dolgokon éppoly jól lehet szórakozni, mint bármely világi látványosságon.

Egyébiránt, ámbár gondosan kerültem a világinak a szentséggel való elegyítését, mégis úgy véltem, két-három jellemvonást Hérodotosztól kölcsönvehetek, hogy Ahasvérust jobban megfesthessem: ugyanis az *Írás* több magyarázójának sejtését követtem, kik ezt a királyt a híres Dáriusszal tartják azonosnak, *Hystarpés* fiával, akiről ez

a történetíró beszél. Csakugyan számtalan bizonyosságot sorolnak fel, melyek közül jó néhány perdöntőnek látszik. Nem tartottam viszont ugyanezt a Hérodotoszt szavahihe-tőnek, mikor azt mondja, hogy a perzsák sem templomokat, sem oltárokat, sem szobrokat nem emeltek isteneiknek, s nem éltek ital-áldozattal szertartásaikon. Állításait éppen maga a *Szentírás* cáfolja meg, éppúgy mint Xenophón, aki Perzsia erkölcsiben és ügyeiben sokkal tájékozottabb nála, s végül Quintus Curtius.

Elmondható, hogy a helyegységet ebben a darabban is észre lehet venni, amennyiben az egész cselekmény Ahasvérus palotájában zajlik le. Minthogy azonban ezt a szórakozást a gyermekek számára olymód is kellemesebbé akarták tenni, hogy a díszletekbe némi változatosságot vittek, ezért nem ügyeltem oly szigorúan a helyegységre, mint régebbi tragédiáimban.

Azt hiszem, helyénvaló itt figyelmeztetni arra, hogy bár az *Eszter*-ben férfiszereplők is vannak, e szerepeket leányok alakították, nemüknek minden illedelmességével. Ez annál is könnyebb volt, mivel hajdan a perzsák s a zsidók ruhája hosszú, földig érő köntös volt.

Képtelennek érzem az előszót anélkül befejezni, hogy a muzsika szerzőjének köteles igazságot ne szolgáltat-sak, s őszintén be ne valljam, hogy a darab egyik legnagyobb kellemetessége az ő énekeinek köszönhető. Minden hozzáértő megjegyezt abban, hogy régóta nem hallottak meghatóbb s a szöveghez jobban illő énekeket. Némelyek az utolsó kórus muzsikáját egy kissé hosszúnak, bár szépnek találták. De hogyan vélekedtek volna azokról a zsidó lányokról, akik oly sokat fogadkoztak Istennek a borzasztó veszedelemből való szabadulásért, ha e veszedelem múltán csak közepszerű háladatosságot mutat-tak volna ő iránta? Egyenesen vétettek volna nemzetük ama dicséretes szokása ellen, hogy Istenüktől egyetlen jótéteményt sem fogadnak el anélkül, hogy azon nyom-ban hosszú énekekkel meg ne köszönnék; bizonyosság erre Máriának, Mózes nővérének, Debórának és Juditnak éneke, s még annyi más, melyekben a *Szentírás* bővel-kedik. Sőt, azt mondják, hogy a zsidók még ma is nagy hálaadó szertartással ünneplik a napot, melyen Eszter őseit Hámán kegyetlenségétől megszabadította.

Köztudomású, hogy Júda királysága Júda és Benjámin két törzsből állt, s hogy a többi tíz törzs, mely föllázadt Roboám ellen, Izrael királyságát alkotta. Minthogy Júda királyai Dávid házából származtak, s az ő örökségük volt Jeruzsálem városa és temploma, a papok és leviták valamennyien köréjük csoportosultak és mindig is az ő oldalukon maradtak. Miután ugyanis Salamon temploma fölépült, másutt nem volt szabad áldozatot bemutatni; s Isten előtt nem voltak többé kedvesek azok az oltárok, amelyeket a hegyekben emeltek neki, s amelyeket éppen ezért „magas helyek”-nek nevez a *Szentírás*. Törvényes kultusz ilyesformán egyedül csak Júdában állt fenn. A többi tíz törzs, igen kisszámú kivételtől eltekintve, vagy bálványimádó volt, vagy szakadár.

Ezek a papok és leviták egyébként maguk is népes külön törzset alkottak. Különféle osztályokra tagolódtak, melyek felváltva szolgáltak a templomban, egyik szombattól a másikig. A papok Áron családjából származtak és csak az abból valók gyakorolhatták a szent cselekményeket. A leviták alájuk tartoztak, s az ő feladatuk volt többek között az éneklés, az áldozatok előkészítése és a templom őrzete. Olykor az egész törzs valamennyi tagját ezzel a levita névvel illették. Akik a heti szolgálatban sorosak voltak, azok, akárcsak a főpap, a templomot körülvevő s annak részét alkotó oszlopsorokon és folyosókon laktak. Általában az egész épületet szent helynek hívták; e név azonban különösen a templom belsejének azt a részét illette meg, ahol az arany kandeláber, az illatok oltára és a szent kenyerek asztalai álltak; s még ettől a résztől is megkülönböztették a szentek szentjét, ahol a frigszekerény nyugodott, s ahová csak a főpapnak volt szabad évente egyszer belépnie.

Egy meglehetősen következetes hagyomány szerint a hegy, melyen a templom épült, azonos volt azzal, amelyen hajdanában Ábrahám ajánlotta föl áldozatul fiát, Izsákot.

Úgy éreztem, ki kell fejtennem itt ezeket a sajátosságokat, nehogy akik nem elég járatosak az *Örököse*-ben, fönnakadjanak tragédiám olvasásában. Művem tárgya Joás elismertetése és trónra helyeztetése, és szabály szerint ezt a címet kellett volna adnom neki: „Joás”; de mivel a legtöbben „Atália” néven hallottak róla, nem véltem célszerűnek, hogy más címmel terjesszem eléjük, annál kevésbé, minthogy Atália igen jelentős szerepet játszik benne, s az ő halálával végződik a darab. Íme néhány fontos részlet, mely e hatalmas eseményeket megelőzte.

Jorám, Júda király, Jozafát fia, a Dávid törzsből való hetedik király feleségül vette Atáliát, Ákáb és Jezabel lányát. Ez utóbbiak Izraelben uralkodtak s azokról a véres üldözésekről voltak nevezetesebbek mindketten, de főként Jezabel, amelyeket a próféták ellen folytattak. Atália, aki semmivel sem volt vallásosabb anyjánál, csakhamar férjét, a királyt is magával vonta a bálványimádásba, sőt templomot is emeltetett vele Jeruzsálemben Bálnak, aki Jezabel szülőföldjének, Tirus és Sidon országának volt az istene. Jorám, miután Okoziás kivételével valamennyi hercegi fiát kiirtották az arabok és filiszteusok, maga is nyomorúságosan pusztult el, hosszas, zsígereit szétmaró betegségben. Szörnyű halála nem akadályozta meg Okoziást, hogy kövesse apja, meg anyja, Atália gonoszságának példáját. Ez a fejedelem azonban, miután mindössze egy esztendeig uralkodott, Izrael királyánál, Atália fivérének tett látogatása alkalmával jelen volt Ákáb házában kipusztításánál, és akkor őt magát is megölték, annak a Jehunak a parancsára, akit Isten prófétái által kent föl Izrael uralkodójává és bosszújának eszközévé. Jechu Ákáb minden maradékát kiirtotta, Jezabelt pedig kivette az ablakon, úgyhogy Illés próféta jóvondölése szerint ugyanannak a Nabothnak a szőleijében falták föl a kutyák, akit egykor megöletett, hogy örökségét megkaparintsa. Atália, miután értesült Jeruzsálemben ezekről a vérengzésekről, a maga részéről nekilátott, hogy irmagjait kiirtsa Dávid királyi törzset, lemészároltatva unokáit, Okoziás valamennyi gyermekét. Szerencsére azonban

Jozabet, Okoziás nővére, Jorám lánya — de más anyától, nem Atáliától — éppen akkor érkezett a színhelyre, amikor unokaöccseit, a hercegeket öldökölték, s módját ejtette, hogy a holtak közül kilopja a még csecsszopó kis Joást. Dajkájával együtt férjére, a főpapra bízta őt, aki mindkettejüket elrejtette a templomban, ahol a gyermeket titkon nevelték mindama napig, amikor kikiáltották Júda királyává. A *Királyok Könyve* szerint ez az imént mondott események utáni hetedik esztendőben történt; a *Krónikák Könyve*-nek görög szövege ellenben, melyet Sulpicius Severus követett, úgy állítja, hogy a nyolcadikban. Ez jogosított föl arra, hogy kilenc-tíz évesnek vegyem e fejedelemet, vagyis olyan korúnak, amikor már meg tud felelni a kérdésekre, melyeket föltesznek neki.

Úgy hiszem, nem adtam ajkára semmit, ami egy ilyen korú, fejlett értelmű és emlékezőtehetségű gyermek képességeit meghaladná. Ám ha kissé túl is léptem volna a mértéken, figyelembe kell vennünk, hogy rendkívüli gyermekről van szó, akit egy főpap nevelt a templomban; egy főpap, aki nemzete egyetlen reményét látva benne, idejében kioktatta őt minden vallási és uralkodói kötelességére. A zsidók gyermekeit nem úgy nevelték, mint a mieink közül a legtöbbet. Nemcsak attól fogva tanították nekik a *Szentírást*-t, hogy értelmüket használni tudták, hanem, Szent Pál szavaival, már az emlőtől fogva. Életében egyszer minden zsidónak le kellett írnia tulajdon kezével az egész törvénykönyvet. A királyoknak pedig kétszer is le kellett írniuk, s lelkükre kötötték, hogy e könyv mindig a szemük előtt legyen. S itt kijelenthetem, hogy Franciaország egy nyolc és félesztendő herceg személyében, kiből ma legfőbb gyönyörűségét lelheti, kiváló példáját láthatja annak, mit tehet egy gyermekben a szerencsés természet kitűnő neveléstől támogatva; s ha a kis Joásnak ugyanolyan élnkséget és megfontoltságot tulajdonítottam volna, aminő ez ifjú herceg válaszaiban tündöklök, joggal vádolhatnának, hogy vétettem a valószínűség szabályai ellen.

Mivel Zakariásnak, a főpap fiának életkora nincs meghatározva, bizvást tekinthetjük őt, ha úgy tetszik, két-három évvel idősebbnek Joásnál.

Több illetékes magyarázó fejtegetését követtem, kik

magának a *Szentírás*-nak a szövegével bizonyítják, hogy a katonák, akiket Jojada, vagy mint Josephus nevezi őt, Joád fölfegyverzett a Dávid által Istennek ajánlott fegyverekkel, mindannyian papok és leviták voltak, éppúgy, mint az őket vezénylő öt százados. Végére is, mondják ezek a magyarázók, ilyen szent vállalkozásban mindennek szentnek kellett lennie, és semmiféle profán elemet nem használhattak benne. Nemcsak arról volt itt szó, hogy az uralom jogarát megőrizték Dávid házában, hanem arról is, hogy megőrizték e nagy király leszármazottainak azt a folytonosságát, amelyből a Messiásnak kell majd születnie. „Mert a Messiásnak, ki annyiszor megígértetett Ábrahám ivadékaiként, Dávid és a júdabeli királyok fiának is kell lennie.” Ezért nevezi a kiváló és tudós főpap, kitől az iménti szavakat vettem, Joást Dávid háza értékes maradékának. Josephus hasonlóképpen emlékezik meg róla; a *Szentírás* pedig kereken kijelenti: Isten nem irtotta ki Jorám egész családját, meg akarván őrizni Dávidnak a lámpást, melyet neki megígért. S mi egyéb volna ez a lámpás, mint ama fény, amelynek egy napon ki kellett nyilatkoznia a nemzetek előtt?

A történetírás nem határozza meg a napot, melyen Joást királlyá kiáltották. Néhány magyarázó úgy tartja, ünnepnapon kellett történnie ennek. Én pünkösdt választottam, mely egyike volt a zsidók három nagy ünnepének. A törvény Sina hegyén való kinyilatkoztatásának emlékét ülték meg ekkor, s egyúttal az új termés első kenyereit is fölajánlották az Úrnak: ezért nevezték e napot a zsengek ünnepének is. Úgy véltem, ez a körülmény némi változatosságra nyújt majd alkalmat a kar énekében.

Ez a kar Lévi törzsének lányaiból áll; élükre egy lányt állítottam, akit megtettem Zakariás nővérének. Ő vezeti be anyjához a kart. Vele énekel, szól helyette, s azt a hivatást tölti be, amelyet a régiek kórusaiban az úgynevezett korifeus. Igyekeztem követni a régieket a cselekménynek abban a folytonosságában is, amelynél fogva színpaduk sosem maradt üres, s a fölvonásközöket csak a kórusnak a cselekménnyel kapcsolatos himnuszai és moralitásai jelölték.

Lesznek, akik merészségnek minősítik majd, hogy színre merem vinni egy Istentől meghihletett és jöven-

dőt hirdető prófétát. Vigyáztam azonban, hogy ne adjak ajkára csupán a próféták írásaiból vett kifejezéseket. Noha a *Szentírás* nem állítja határozottan, hogy Jojada rendelkezett a prófétálás szellemével — mint ahogy fiáról igenis állítja —, mindenesetre úgy ábrázolja őt, mint egy lelkével eltelt férfit. Egyébként is nem tűnik-e ki az Evangéliumból, hogy mint legfőbb főpap valóban prófétálhatott? Föltételezem tehát, hogy lélekben látja Joás gyászos megváltozását, aki harmincesztendei igen kegyes uralkodás után a hízogók hamis tanácsaira hagyatkozott, s bemocskolta magát Zakariásnak, Joád főpapi utódjának meggyilkolásával. Ez a templomban elkövetett gyilkosság egyik legfőbb oka lett az Úr zsidók elleni haragjának s mindazon szerencsétlenségeknek, amelyek később érték őket. Sőt azt is állítják, hogy e naptól fogva véglegesen megszűntek a szentélyben Isten válasza. Ez indokolja, hogy egyszerre jövendeltetem meg Joáddal mind a templom leromboltatását, mind Jeruzsálem pusztulását. De minthogy a próféták a fenyegetésekhez rendszerint vigasztalásokat is csatolnak, s minthogy egyébként is arról van szó, hogy, a Messiás egyik őst ültessék trónra, megragadtam az alkalmat arra is, hogy utaljak e vigasztaló eljövételére, akiért az ószövetségi igazak epekedtek. Ez az epizódyszerű jelenet természetesen hozza magával a zenét, egyes próféták ama szokása révén, hogy zeneszerszámok hangjára estek szent elragadtatásukba; tanúság rá a prófétáknak az a csapata, mely előtt lantokat s hárfákat hordoztak, s mely így vonult Saul elé; s tanú rá Elizeus is, akit midőn Júda és Izrael királyai megkérdeztek a jövő felől, így szólt, mint nálam Joád: *Adducite mihi psalterium*. S arról se feledkezzünk meg, hogy ez a jövendülés jelentősen fokozza a darabban az érzelmi háborgást ama megdöbbenés és ama különféle mozgalmak által, amelyeket a karban és a főszereplőkben kelt.

Asszonyom!

Ez az életből merített arckép, amelyet felajánlok Önnek, olyan hőst ábrázol, aki bőséges babéraitól könnyen fölismerhető. Élete a győzelmek szakadatlan sorozata volt; teste, melyet serege magával hordozott, halála után is csatákat nyert; s neve, hatszáz év múltával, éppen most aratott diadalt Franciaországban. Nagyon is kedvező fogadtatásra talált: nincs oka megbánnia, hogy átlépte hazája határát, s anyanyelvén kívül más nyelven is megtanult beszélni. Ez a siker felülmúlta legvakmerőbb reményeimet, s eleinte meglepett; de csodálkozásom mindjárt megszűnt, mihelyt láttam az Ön meglegedését, amellyel a színe elé kerülő hőst fogadta. Ettől kezdve már bízni merem mindabban, ami végül is megesett vele, s az Ön dicsérete után hittem már, hogy általános ünneplése el sem maradhatott volna. S valóban, Asszonyom, semmi okunk kételkedni olyasvalaminek az értékében, ami Önnek tetszik, az Ön ítélete biztos jele érdemének; s míg az igaz szépségeknek Ön mindig bőkezűen adózik a kellő megbecsüléssel, a hamisak nem kápráztatják el soha. De nagylelkűsége nem áll meg az Önnek tetsző művek meddő dicséreténél: szívélyesen és hasznosan terjed ki a művek alkotóira is, nem tartja méltóságán alulinak, hogy javukra használja azt a nagy tekintélyt, amit Önnek rangja és erényei szereztek. Én tapasztaltam ezt, s hatása oly kedvező, hogy nem hallgathatok róla, hiszen nem kevesebb köszönettel tartozom Önnek személyemért,

mint magáért a *Cid*-ért. Ez a köszönet: büszkeségem, mert amikor nyilvánosságra hozom mély hálámat, ugyanakkor elkerülhetetlenül nyilvánosságra kell hoznom, hogy Ön becsült engem annyira, hogy lekötözzem. És továbbá, Asszonyom, nem azért óhajtom én tollam e szerencsés próbálkozásának fennmaradását, hogy nevemet az utókor előtt ismertté tegyem, hanem csakis azért, hogy hálámnak örök jelét adjam, s hogy a jövő századok fiai is olvashassák ünnepélyes kijelentésemet, amely szerint egész életemben maradok

Asszonyom
alázatos, engedelmes
és hálás szolgája
Corneille

Részlet Mariana történész *Historia d'España* című művéből, IX. könyv, V. fejezet:

“Avia pocos dias antes hecho campo con D. Gomez, conde de Gormaz. Vencióle y dióle la muerte. Lo que resultó de este caso, fué que casó con Doña Ximena, hija y heredera del mismo conde. Ella misma requirió al rey que se le dicesse por marido ca estaba muy prendada de sus partes, o le castigasse conforme a las leyes, por la muerte que dió a su padre. Hízose el casamiento, que a todos estaba a cuento, con el qual, por el gran dote de su esposa, que se allegó al estado que el tenia de su padre, se aumentó en poder y riquezas.”

Íme, ennyit nyújtott a történelem D. Guillem de Castrónak, aki énelőttem színpadra vitte ezt a híres eseményt. Akik tudnak spanyolul, két körülményre lehetnek figyelmesek: az egyik, hogy Ximena nem tudva el-nem-ismerni és nem-szeretni Don Rodrigo kiváló tulajdonságait, noha apját megölte (estaba prendada de sus partes), ő maga javasolta a királynak azt a nagylelkű kettős eshetőséget, amely szerint vagy adja férjül, vagy büntesse a törvények szerint; a másik, hogy ez a házasság mindenkinek tetszett (a todos estaba a cuento). A *Cid*-ről készült két krónika még hozzáfűzi, hogy Don Rodrigót maga a sevillai érsek dicsőítette a király és az egész udvar előtt; de én a magam részéről meglegedtem a történetíró szövegével, mert mind a két krónikában van valami regényes íz, s nincs több meggyőző erejük, mint

azoknak, amiket a mi franciáink írtak Nagy Károlyról vagy Rolandról. Amit Marianától idéztem, eléggé világossá teszi, hogy milyen sokra becsülték Ximenát és házasságát a saját századában, amikor olyan fényben élt, hogy Aragónia és Navarra királyai megtiszteltetésnek tekintették, hogy a vejei lehetnek, feleségül véve két leányát. A mi időnkben néhányan nem bántak vele ilyen jól; s nem is említve, hogy mit beszélnek a színpadi Ximenáról, a spanyol történelem francia bűvára megőrizte könyvében azzal, hogy nagyon is hamar és könnyen megvigasztalódott apja halála után, s mint könnyelműséget óhajtott megírni a történész egy olyan cselekedetet, amelyet a nagyság és a bátorság megnyilvánulásának tekintettek a hajdani szemtanúk. Két spanyol románc, amelyet a továbbiakban közölni fogok, még inkább a javára szól. Olyanfajta két kis költemény ez, amely önállóként szakadt le a hajdani históriáról; és én hálátlan volnék a hősnő iránt – miután Franciaországban ismertté tettem, s én is ismert lettem általa –, ha meg nem próbálnám kimenteni a szégyenből, amelybe azért akarják taszítani, mert az én kezem is érintette. Önök elé tárom majd ezeket a verseket, amelyek igazolják korabeli jó hírnevét, anélkül hogy igazolni szándékoznám azt a módot is, ahogy én franciául megszólaltattam. Ezt megtette már helyettem az idő és a fordítások, amelyek minden olyan nyelv számára elkészültek, amely a színpadot is szolgálja manapság, s minden olyan nép számára, ahol színházat láthatunk, vagyis az olasz, a flamand és az angol fordítások épp eléggé dicsőséges védelmet nyújtanak minden szóbeszéd ellen. Nem is csatolok ide többet, mint összesen egy tucatnyi spanyol verssort, amelyet mintha egyenesen Ximena védelmére írtak volna. Ugyanattól a szerzőtől való, D. Guillem de Castrótól, aki előttem foglalkozott vele, s aki egy másik

darabjában, amelynek címe *Engañarse engañando*, ezt mondatja Béarn hercegnővel:

A mirar

*Bien el mundo, que el tener
Apetitos que vencer,
Y ocasiones que dexas,
Examinan el valor
En la muger, yo dixera
Lo que siento, porque fuera
Luzimiento de mi honor.
Pero malicias fundadas
En honras mal entendidas
De tentaciones vencidas
Hacen culpas declaradas:
Y así, la que el desear
Con el resistir apunta,
Vence dos veces si junta
Con el resistir el callar.*

Éppígy cselekszik – ha nem tévedek – Ximena is az én művemben, a király és az infánsnő előtt. Ismétlem: a király és az infánsnő előtt, mert ha egyedül van vagy bizalmasával, vagy a szerelmesével, az persze más eset. Hogy Arisztotelészünk szavával éljek: erkölcs egyenlőtlenül egyenletes, váltakozva a hely, a személyek, az idő körülményei szerint, s mindig megőrizve ugyanazt az elvet.

Mindezen kívül kötelességemnek tartom, hogy eloszlassam a közönség két tévedését, amelyek ezt a tragédiát illetően belecsúsztak a köztudatba, s amelyeket hallgatásom mintegy szentesített. Az első az, hogy én megállapodást kötöttem bírálóimmal a darab értékére nézve, s így rábízhattam magam azok belátására, akiket felkértek az ítékezésre. Egy szót se vesztegetnék erre, ha ez a hazug híresztelés nem ért volna el Balzac úrig, vidéki otthonába, vagy hogy az ő

szavával éljek: sivatagába, s ha nem láttam volna a nyomait nemrég abban a remek levélben, amit erről a tárgyról írt, s ami nem a kisebb érték két legutóbbi, nekünk ajándékozott kincse közül. Miután minden, ami az ő tollából ered, elér az utókorba, most, hogy az én nevem is bizonyosan eljut odáig az ő hasonlíthatatlan levelében, szégyenletes volna, ha ezzel a foltal érkezne oda, s örökké szememre hányhatnák, hogy jó híremet beszennyeztem. Példátlan dolog ez mindmáig; s mindazok közül, akiket úgy támadtak, mint engem, egyről se tudok, aki elég gyöngye lett volna ahhoz, hogy előzetes megállapodásra jusson kritikusaival; s ha engedték, hogy mindenki nyilvánosan és szabadon bírálja műveket, azzal nem kötelezték el magukat – éppúgy, mint én sem –, hogy bárkinek higgyenek. Ezen kívül, ahogy akkor álltak a *Cid* ügyei, nem kellett nagy jósnak lenni ahhoz, hogy a történendőket előre lássuk. Hacsak nem teljesen ostoba valaki, nem lehet nem-tudnia – mivel az ilyen természetű kérdések nem érintik sem a vallást, sem az államot –, hogy csak a józan emberi elme, valamint a színház szabályai szerint lehet ezt a művet megítélni, s ugyanakkor a jó Arisztotelész értelmét aggálytalanul lehet a politika felé hajlítani. Nem azt állítom én, hogy a *Cid* bírálói meggyőződésből vagy meggyőződés nélkül bíráskodtak, sem azt, hogy jól vagy rosszul ítélték, pusztán azt mondom, hogy sohasem ítélték az én beleegyezésemmel, s ezt talán minden különösebb fáradság nélkül be is bizonyíthattam volna, ha ugyanaz az ok, ami őket szólásra bírta, nem kötelezett volna hallgatásra. Arisztotelész nem fejezte ki magát oly világosan *Poétiká*-jában, hogy meg ne tehetnénk vele, amit a filozófusok: mindegyikük a saját pártjára állítja őt, legellentétesebb vélekedéseik bizonyítására; és mert ez sokak számára ismeretlen terület, a *Cid* legbuzgóbb hívei is hittek a bírálók pusztá szavának, s azt képzelték:

minden ellenvetést eltörölnek azzal, ha azt erősítgetik, hogy Arisztotelész szabályai nem is fontosak, hogy Arisztotelész azokat saját századára és a görögökre mérte, nem pedig a mi időnkre és franciák számára.

Ez a második tévedés, amit hallgatásom megerősített, nem kevésbé sérelmes Arisztotelészre, mint rám nézve. Ez a nagy ember olyan hozzáértéssel és ítélőerővel értekezett a poétikáról, hogy ránk hagyott előírás-rendszere minden koré és minden népé; s egyáltalán nem töltve az időt az illendőség és szórakozás részletkérdéseivel, amelyek különbözhetnek, lévén ez a két körülmény változó – ő egyenesen haladt a lélek indulatai felé, mert annak a természete nem változik: megmutatta, milyen szenvedélyeket kell fölkeltenie a tragédiának a hallgatók lelkében; megálapította, milyen feltételek szükségesek ahhoz, mind a bemutatott alakokat, mind az ábrázolt eseményeket illetőleg, hogy ezek a szenvedélyek a hallgatókban is megszülessenek; olyan eszközöket hagyott ránk, amelyek hathattak már mindenütt a világ teremtése óta, s képesek majd hatni mindenütt, amíg csak színházak és színészek lesznek a földön; és végül azt a kérdést, hogy a helyek és idők változhatnak-e, elhanyagolta, még a felvonások számát sem rögzítette, ezt jóval utána csak Horatius foglalta szabályba.

S bizonyára én volnék az első, aki elítélném a Cid-et, ha vétene e bölcselő nagyszabású és legfőbb alapelvei ellen; de távol ennek beismerésétől, merem állítani, hogy ez a szerencsés költemény csak azért sikerülhetett ilyen kivételesen, mert megvan benne az a két legfőbb feltétel (engedjék meg nekem ezt a jelzőt), amit ama nagy mester a kiváló tragédiától megkíván, s ami oly ritkán található meg együttesen ugyanabban a műben, hogy a belőle készített isteni kézikönyvnek egyik legtudósabb magyarázója azt erősíti, hogy az egész ókor nem látta máshol e két feltétel találkozását, mint csakis az Oidipusz-ban. Az

első feltétel az, hogy aki szenved és üldözött, ne legyen sem teljesen gonosz, sem tökéletesen erényes, hanem olyan ember, aki inkább erényes, mint gonosz, aki némi emberi gyöngeségből – de nem bűn miatt – meg nem érdemelt bajba sodródik; a másik, hogy az üldözés és veszély ne ellenség s ne közönyös személy részéről érje, hanem olyasvalaki részéről, akinek szeretnie kell a szenvedőt, s akit az is szeret. Íme, józanul mérlegelve ez az egyetlen és igazi oka a Cid minden sikerének, mert lehetetlen föl nem ismerni benne ezt a két feltételt anélkül, hogy el ne vakítanánk magunkat, csak azért, hogy igaztalanul ártsunk neki. Szavamat megtartva befejezem beszédem; s miután ezt a néhány szót szoltam mellesleg a színpadi Cid javára, átnyújtom Önöknek a történelmi Ximena érdekében a két, már előbb megígért románcot.

ELSŐ ROMÁNC

*Delante el rey de Leon
Doña Ximena una tarde,
Se pone a pedir justicia
Por la muerte de su padre.
Para contra el Cid la pide,
Don Rodrigo de Bivare,
Que huerfana la dexó,
Niña y de muy poca edade.*

*Si tengo razon, o non,
Bien, rey, lo alcanzas y sabes,
Que los negocios de honra
No pueden disimularse.*

*Cada día que amanece
Veó al lobo de mi sangre,
Caballero en un caballo
Por darme mayor pesare.*

*Mandale, buen rey, pues puedes,
Que no me ronde mi calle:*

*Que no se venga en mugeres
El hombre que mucho vale.*

*Si mi padre afrentó al suyo,
Bien ha vengado a su padre,
Que si honras pagaron muertes,
Para su disculpa basten.*

*Encomendada me tienes,
No consientas que me agravien,
Que el que a mi se fiziere,
A tu corona se faze.*

*– Calledes, doña Ximena,
Que me dades pena grande,
Que yo daré buen remedio
Para todos vuestros males.*

*Al Cid no le he de ofender,
Que es hombre que mucho vale,
Y me defiende mis reynos,
Y quiero que me los guarde.*

*Pero yo faré un partido
Con él, que no os esté male,
De tomalle la palabra
Para que con vos se case.*

*Contenta quedó Ximena
Con la merced que le faze,
Que quien huerfana la fizo
Aquesse mismo la ampare.*

MÁSODIK ROMÁNC

*A Ximena y a Rodrigo
Prendió el rey palabra y mano,
De juntarlos para en uno
En presencia de Layn Calvo.*

*Las enemistades viejas
Con amor se conformaron,
Que donde preside el amor
Se olvidan muchos agravios.*

Pólay Gy. (néh.) A klasszicizmus. Bp. Gondolat
1963

Chapelain:

AZ AKADÉMIA VÉLEMÉNYE A CIDRŐL

1637.

Többé-kevésbé lehetetlen, hogy bárki is rendetlenség és zűrzavar által tessék; s ha előfordul, hogy a szabálytalan darabok néha megelégedést keltenek, ez csak azért történhetik, mert van bennük valami szabályos; van bennük néhány valódi és rendkívüli szépség, mely úgy elragadja a lelket, hogy utána sokáig nem képes észrevenni a szépséget kísérő formátlanságokat; a hibák észrevétlenül áradnak, miközben az értelem szeméi még mindig kápráznak a fények ragyogásától.

112

Ha viszont egy-egy szabályos darab kevés örömet nyújt, semmiképp sem szabad azt képzelnünk, hogy ez a szabályok miatt van; a hiba ilyenkor a szerzőt terheli, akinek meddő tehetsége nem tudott elég gazdag anyagot szolgáltatni a művészetnek...

7.

A *Cid*nek fogyatékos a tárgya... Egyrészt a költő nem tartja tiszteletben benne egy erényesnek bemutatott leány erkölcsi illendőségét, amikor elhatároztatja vele, hogy hozzámegy ahhoz, aki apját megölte; másrészt a valószínű dolgok szövedékéből születő váratlan eset Véletlene nem adja meg kellő kibonyolítását... Kétségtelen, hogy az eset valósága a költő mellett szól és kevésbé róható terhére, mintha pusztán találmány volna. Állítjuk azonban, hogy nem minden megtörtént valóság felel meg színpadra, s vannak olyanok, mint a szörnyű bűnök, melyeknek periratait a bírák a bűnössel együtt elégettetik. Vannak szörnyűséges valóságok; ezeket vagy figyelmen kívül kell hagyni a társadalom javának érdekében, vagy ha végképp nem lehet elrejtve tartani, akkor legalább úgy kell tekinteni őket, mint különleges dolgokat. Kivált ilyen esetekben van joga rá a költőnek, hogy a valónál többre tartsa a valószerűt, s inkább dolgozzon föl kitalált, de ésszerű tárgyat, mint olyan valóban megtörténtet, amely nem felel meg az értelemnek. Ha effajta történelmi anyagot kell tárgyául ven-

RICHELIEU BÍBORNOK HERCEG ÚR
ŐKEGYELMESSÉGÉNEK

Kegyelmes Uram!

Sohase merészelttem volna Horatius e silány arcképét Eminenciádnak bemutatni, ha nem vettem volna fontolóra, hogy annyi jótétemény után, amelyben részesültem, a hallgatás, melyre tiszteletem mostanáig kényszerített, hálátlanságnak tetszenék, és hogy akármilyen jogos bizalmatlansággal viseltetem is munkámmal szemben, annál több bizalommal tartozom Kegyelmességed jóindulatának. Annak köszönök mindent, amit elértem; és pirulni vagyok kénytelen, hogy hálám fejében mindössze egy olyan ajándékot nyújthatok át, amely oly kevésbé méltó Kegyelmességedhez, s oly elenyésző ahhoz képest, amivel adósa vagyok.

Azonban e zavart helyzetben, mely közös mindazokéval, akik írnak, megvan az az előnyöm, hogy némi igazságtalanság nélkül nem lehet helyteleníteni választásomat, és hogy az a nemes lelkű római, akit Eminenciád lába elé helyezek, kevesebb szégyenkezéssel jelenhetett volna meg Kegyelmességed előtt, ha a művész erőfeszítése megfelelt volna a tárgy méltóságának: erről kezeskedik nekem a szerző, akitől kölcsönöztem, s aki e híres történet leírását azzal a büszke dicsérettel kezdi, „hogyan szinte nincs is ennél nemesebb dolog az egész ókorban”. Szeretném, ha az, amit a cselekményről mondtam, elmondható volna az általam készített festményről is, nem azért, hogy hivatkozzam vele, hanem csupán azért, hogy

olyasvalamit tudjak Kegyelmességednek felajánlani, ami kevésbé méltatlan a felajánlásra.

A tárgy több vonzerővel bírhatna, ha tudósabb kéz dolgozta volna fel; de az enyémtől legalább megkapta mindazt, amit képes volt megadni neki, s amit méltányosan elvárni lehetett egy vidéki műzsától, aki nem lévén elég szerencsés gyakran örvendeni Eminenciád tekintetének, nem vezettetheti magát ugyanazon ragyogó bölcsesség által, mint azok, kiknek számára szüntelenül fényeskedik. S vajon, Kegyelmes Uram, az a szemmel látható változás, mely munkáimon észlelhető, mióta abban a megtiszteltetésben részesülök, hogy Eminenciádat szolgálhatom, tulajdonítható-e másnak, mint ama nagy eszmék hatásának, melyeket Kegyelmességed sugall nekem, midőn megengedni méltóztatik, hogy eleget tegyek kötelességemnek? S mi másnak tudható be az a rossz, ami munkámba vegyül, mint ama durva fogyatékoknak, melyek kiújulnak, midőn ráhagyattatom a tulajdon gyarlóságomra?

Úgy kell, Kegyelmes Uram, hogy mindazok, akik éjszakáikat a színháznak áldozzák, fenn hirdessék velem együtt, hogy Kegyelmességed iránt két rendkívüli kötelességünk van: az egyik, hogy megnemessítsük a művészet célját; a másik, hogy megkönnyítsük magunknak a szükséges ismereteket. Kegyelmességed megnemesítette a művészet célját, mivel ahelyett, hogy a népnek tessünk, amit nekünk mestereink előírnak, s amivel századuknak legbecsületesebb emberei, Scipio és Laelius nem voltak hajlandók beérni, megadatott számunkra, hogy Kegyelmességednek tessünk, és Kegyelmességedet szórakoztassuk; s ekképpen nem csekély szolgálatot teszünk az államnak, minthogy hozzájárulva Kegyelmességed szórátkoztatásához, egy, az államnak oly becses és szükséges egészség fenntartásához járulunk hozzá. Kegyelmességed megkönnyítette nekünk a szükséges ismereteket.

reteket, miután nem szorulunk többé egyéb tanulmányra, hogy azokat megszerezzük, hanem elegendő, ha Eminenciádon csüggünk tekintetünkkel, midőn jelenlétével és figyelmével tiszteli meg költeményeink előadását.

Ekképpen, arcáról olvasván le, mi tetszik, és mi nem, teljes bizonyossággal tájékozódunk arról, hogy mi jó, és mi rossz, s csalhatatlan szabályokat nyerünk afelől, mit kell követnünk, és mit kell kerülnünk; ekképpen gyakran annyit tanultam két óra alatt, amennyit könyveimből tíz esztendő alatt sem tanulhattam volna; ekképpen merítettem azt, ami meghozta nekem a közönség tapsát; s ekképpen, Kegyelmességed pártfogásával, eleget remélek meríteni ahhoz, hogy egy napon kezének méltó műve lehessenek. Ne vegye hát zokon, Kegyelmes Uram, hogy hálából a hírnévért, amit szereztem, s amelyet teljes egészében Kegyelmességednek köszönhetek, négy sort veszek kölcsön egy másik Horatiustól, nem attól, akit Kegyelmességednek bemutatok, és hogy ezáltal fejezem ki lelkem legigazabb érzéseit:

*Totum muneris hoc tui est,
Quod monstror digito praetereuntium,
Scenae non levis artifex:
Quod spiro et placeo, si placeo, tuum est.*

Csupán növelem ennek igazságát, arra kérve Kegyelmességedet, legyen meggyőződve, hogy egész életemen át a legnagyobb buzgalommal vagyok és leszek,

KEGYELMES URAM,
EMINENCIÁDNAK
legalázatosabb, legengedelmeskebb
és leghűségesebb szolgálja
Corneille

CINNA

MONTORON ÚRNAK

Uram!

Augustus egyik legszebb cselekedetének leírását nyújtom át Önnek. Ez az uralkodó mélységesen nagylelkű volt, s nagylelkűsége sosem tűnt ki oly fényesen, mint kegyelme és bőkezűsége eredményeiből. Ez a két ritka erény oly természetes volt számára, s egymástól annyira elválaszthatatlan, hogy ebben a történetben, amit színre vittem, úgy tetszik, kölcsönösen előidézték egymást az uralkodó lelkében. Oly bőkezű volt Cinnával, hogy a kivételes hálátlanságról tanúskodó összeesküvés után, kivételes erőfeszítést kellett tennie, hogy megbocsáthasson neki: és viszont, a kegyelem új, tékozlóan adományozott jótétemények forrása lett, hogy végleg legyőzze ezt a szellemet, akit az előző jótettek nem nyerhettek meg; oly módon, hogy bátran elmondhatjuk: kevesebbet kellett volna megbocsátania, ha szűkmarkúbb lett volna, s szűkmarkúbb lett volna, ha kevesebbet bocsát meg. Így kinek ajánlhatnám jogosabban e hősi erények egyikének képét, mint annak, akiben a másik is megvan éppoly magas fokon, ha már ebben a cselekedetben ama nagy fejedelem oly jól összekapcsolta őket, mintegy átforrasztva egyiket a másikba, úgy, hogy mindkettő a másiknak oka is, meg következménye is? Ön gazdag, s gazdagságát élvezni tudja, de oly nemes, oly emelkedett, annyira választékos módon, hogy a közvélemény kénytelen bevallani: ez egyszer a szerencse az értelemmel tanácskozott, amikor Önre

árasztotta kedvezéseit, s hogy több oka van az Ön szerencséje megduplázását kívánni, mintsem irigyelni bőségét. Oly távol élek a hízelgéstől, hogy úgy érzem: van hitele annak, ha jót mondok valakiről, s ha dicséret hagyja el a számat (ami elég ritkán esik meg), az annyi tartózkodással történik, hogy állandóan elnyomok magamban egy csomó magasztalni való tény, nehogy azoknak a kötelező hazugságoknak a tálalásával gyanúsíthassanak, amiket sok modern szellemünk annyi bájjal árusít. Nem is beszélek hát az Ön születésének kitűnőségéről, sem bátorságáról, amely az előbbi oly méltóan erősítette meg a hadimesterség gyakorlásával, amelynek Ön ifjú éveit áldozta: nagyon is ismert dolgok ezek. Nem szólok arról a gyors és tetemes segítségről sem, amelyet annyi, háborúban tönkrement jó család kap naponta az Ön kezéből; ezeket a dolgokat Ön titkolni óhajtja. Csupán arról szólok egy-két szót, ami sajátosan közös vonása Önnek és Augustusnak: tudniillik, hogy nagylelkűsége, mely lelkének a többin uralkodó, legjobb része, úgy, hogy joggal hívhatnánk lelke leglelkének, hiszen minden képességének az a mozgatója, tehát, amint mondom, nagylelkűsége, ama nagy császárhoz hasonlóan, szívesen árad ki az irodalom munkásaira oly időben, amikor sokan hiszik, hogy bőségesen megjutalmazták munkálkodásukat meddő dicséretekkel. S valóban, olyan nemeslelkűséget tanúsított egy-két műzsánk iránt, hogy mindegyiket lekötölte magának, s egy sincs, aki Önnek köszönettel ne tartoznék. Fogadja hát el, Uram, hogy lerójam hálámat, amit tartozásomnak érzek, jelenleg éppen ezzel a költeménnyel, amit legtartósabbként választottam ki munkáim közül; hadd hirdesse minél tovább leendő olvasóinak, hogy a nagylelkű MONTORON úr, századunkban hallatlan bőkezűséggel

mindegyik műzsát adósává tette, s nekem oly nagy részem volt a néhányukra árasztott jótéteményekben, hogy egész életemben úgy tekintem magam, mint,

Uram,
az Ön alázatos és hálás szolgája
Corneille

AZ URALKODÓ KIRÁLYNÉHOZ

POLYEUCTE

Fölséges Asszonyom!

Bármennyire tudatában vagyok is gyarlóságomnak, s bármily mély hódolatra készíti is Fölséged a hozzám közeledők lelkét: megvallom, félelem nélkül és bizalommal borulok Fölséged lába elé, és bizonyos vagyok benne, hogy tetszésére találok, mert bizonyos vagyok benne, hogy arról beszélek neki, amit a legjobban szeret. Pusztán csak egy szindarabot ajánlok föl neki, ez azonban Istenről szól: tárgya oly magas, hogy értékét még művésének fogyatékosságai sem csökkenthetik; és Fölséged királyi lelke sokkal jobban kedveli az effajta társalkodást, semhogy fennakadna egy mű hibáin, melyben szíve gyönyörűségét találja. Ezért remélem Fölségedtől, hogy megbocsátja nekem, amiért ily megkésve járulok elébe effajta hódolattal. Valahányszor eddig erkölcsi és politikai eredményeket vittem színre, mindig úgy éreztem, ezek a képek nagyon is méltatlanok arra, hogy Fölséged előtt megjelenjenek, fontolóra vettem ugyanis, hogy bármily gonddal válasszam ki őket a történelemből, és bárhogy fölékesítse őket a művészet: Fölséged minderre nagyobb példákat láthat önmagában. Éppen ezért magasabbra kellett volna irányozni tekintetünket, és nem ajánlani föl semmi enémű munkát a legkeresztényibb királynénak, aki még sokkal inkább az tettei, mint címe révén, hacsak nem a keresztény erények képmását, melynek legszebb vonásait Isten szeretete és dicsősége adja, s mely a tetszéssel, amit Fölséged talán benne talál, egyszerre szolgálja jámborságának gyakorlására és elméjének fölüdítésére.

Franciaország e rendkívüli és csodálatos jámborságnak köszönheti, Fölséges Asszonyom, mindazt az áldást, amely királyának első háborújában fegyvereit kíséri; eddig elért sikerei e jámborság fényes jutalma, s az ég bőségesen árasztja mind egész országunkra az áldást és kegyelmet, amit Fölséged számunkra kiérdemelt. Nagy királyunk halála után bizonyosnak látszott pusztulásunk; már egész Európa szánakozott rajtunk, s azt képzelte, menthetetlenül teljes zűrzavarba zuhanunk, mert úgy látta, végső romlásra jutottunk; ám Fölséged megfontoltsága és éber gondja, számos bölcs elhatározása, s hogy ezek véghezvitelére kiválóan nemes szíveket választott ki, oly hathatósan orvosolták az állam bajait, hogy Fölséged uralkodásának ez az első éve nemcsak hogy fölért az előző uralom legfényesebb esztendőivel, hanem Thionville bevételével még annak a balszerencsének az emlékét is elhomályosította, mely e falak alatt győzelmeink hosszú sorát szakította meg. Engedje meg Fölséged, hogy átadjam magam az elragadtatásnak, melyet e gondolat kelt bennem, és lelkesülten így kiáltok föl:

*Nagy úrnőnk, nyomodon csoda csodára
támad!*

*Bruxelles és Madrid is ámuldozik ezen;
s ha Apollónk netán megjósolja nekem
őket, szinte nem is hittem volna szavának.*

*Seregeid előtt leomlanak a várak,
hősi szíveken is úr lesz a félelem,
s ellenség zászlai – az első győzelem
zsákmánya – díszítik gyarapodó hazádat.*

*Maga a Győzelem fut királyom felé,
Thionville-t, Rocroît teszi lába elé,
s a Szajna partjain örömhanglejt zengnek:*

*„Diadal nyitja meg uralmát: franciák,
bízmatok, látva, hogy a Királyné a gyermek
játék-fegyvereit villámmá váltja át!”*

Kétségtelen, hogy e csodálatos kezdetre még csodálatosabb folytatás következik. Isten nem végez fél-munkát; amit elkezdett; azt, Fölséges Asszonyom, véghez is viszi, és Fölségednek nemcsak uralkodását teszi a szerencse folytonos virágzásává, hanem életét is. Ezt kívánja szívéből egész Franciaország, és ezt kívánja a legbuzgóbb kívánsággal Fölséges Asszonyomnak

Fölséged legalázatosabb, legengedelmesebb
és leghívebb szolgálója és alattvalója
Corneille

Uram!

Utolsó művemtől annyira elütő stílusú szindarabot nyújtok át önnek, hogy bajosan hihető, miszerint mindkettő egyazon kéznek és egyazon télnak a terméke. Az okok, melyek megalkotásukra indítottak, valóban fölötte különbözök. A *Pompeius*-t azoknak kárpótlására írtam, akik a *Polyeucte* verseit nem találták oly erőteljeseknek, mint a *Cinná*-éit, s hogy megmutassam nekik: igenis, visszatálatok a fönséghez, mihelyt a tárgy megköveteli; a *Hazug*-ot sok másnak a kívánságára írtam, kik, a franciák kedélye szerint, szeretik a változatosságot, és akik annyi súlyos vereszet után, melyekkel legjobb tollaink gazdagíták a színpadot, valami játszibb s csak szórakozásukat szolgáló művet kértek tőlem. Az elsőben azzal kísérleteztem, mire képes az okfejtés-érvelés fönsége s a versek ereje a tárgy kelleme nélkül; emebben viszont, hogy mire képes a tárgy kelleme a versek ereje nélkül. Egyébiránt is, a komikai műfajnak már első sikerem óta elkötelezettje lévén, nem is tudtam volna elhagyni némi háládatlanság érzése nélkül. Az is igaz, hogy amidőn elhagyását megkockáztattam, nem mertem saját erőmre hagyatkozni, és magamat a tragédiaszerző rangjára emelendő, a nagy Senecát választám istápomul, kitől mindazt, mi rendkívülit a *Medea*-ban alkotott, kölcsönvettem; szintígy, midőn elszántam magam, hogy a hősitől a naiv felé fordulok, ily magasságból alászállni vezető nélkül nem mervén, a híres Lope de Vega által vezettettem magam, attól

félve, hogy a mi Hazugunk kifundálta cselszövények útvesztőjében eltévedek. Röviden: nem más ez itt, csak a *La verdad sospechosa* címen megjelent nagyszerű eredetinek másolata; s bízván a mi Horatiusunkban, ki a költőknek, akárcsak a festőknek, mindenre szabados bátorságot ad,¹ úgy gondoltam, hogy a két trónus háborúságának ellenére, nem tilalmas nekem Spanyolországban kereskednem. Ha az effajta kereskedés bűn, már régóta bűnös vagyok, s méghozzá nemcsak a *Cid*-ért, melyben Don Guillem de Castrótól kértem segítséget, hanem a *Medea*-ért is, melyről az imént szólottam, sőt, magáért *Pompeius*-ért is, melyben jónak láttam két latin pártfogására bíznom magam, s egyszerre két spanyol, Seneca és Lucanus segítségéhez is folyamodtam, kik mindketten córdobaiak. Azok, akik nem tudják megbocsátani ezt a cimborálásomat ellenségeinkkel, legalább azt helyeseljék, hogy fosztogatok náluk; és akár rablásnak, akár kölcsönzésnek minősítetik, oly jólesett nekem ez, hogy sajnálnám, ha az utolsó volna, amit náluk elkövetek. Remélem, egyetért velem, s nem veszíték megbecsüléséből.

Az úrnak igen alázatos szolgája
Corneille

1. pictoribus atque poetis
quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.
(De Arte poetica, V. 10.)

AZ OLVASÓHOZ

Ámbátor ez és a következő komédia egyaránt Lope de Vega leleménye, nem abban az elrendezésben adom elétek, melyben a *Cid*-et és a *Pompeius*-t adtam, holott az egyikben spanyol, a másikban latin verseket láttatok, s Guillem de Castróból és Lucanusból ültetem át vagy másoltam őket. Nem, mintha nem kölcsönöztem volna sok mindent e csodálatos eredetiből, de, mivel gyökerestül ragadtam ki a helyzeteket, hogy franciásan öltöztessék fel őket, a spanyol és a francia közt oly kevés egyezést találtok, hogy megelégedés helyett inkább csak bosszúságot szerez.

Például mindazt, amit Hazugunkkal a németalföldi háborúkról meséltek, mintha bizony megfordult volna ottan, Lope de Vega Peruról s az Indiákról mondatja, mintha frissiben jött volna meg onnan; és ugyanez vonatkozik a legtöbb fordulatra is, melyek bár az eredeti másolatai, a gondolatokhoz s az őket hordozó kifejezésekhez alig hasonlítanak. Beérem hát annak megvallásával, hogy a helyzetek teljességgel tőle valók, úgy, ahogyan megtaláljátok komédiáinak huszonkettedik részében. A többi illetően mindent átvettem, ami csak alkalmazható volt szokásainkhoz; s ha szabad elmondanom a véleményemet egy olyan dolgról, amelyben nagyon kevés részem van, egyszerűen azt is megvallom, hogy emennek leleményes volta annyira elbájol, hogy ízlésem szerint ebben a műfajban sem a régiek, sem a maiak közt nincs párja. Eleitől végig igen szellemes, és fordulatai oly csattanósak és bájosak, hogy, gondolom, módfelett

rosszkedvűnek kell lennie annak, aki nem fogadja el meseszövést, és nem élvezi az előadást.

Talán óvakodnám e verses műnek illetékválo rendkívüli megbecsülésétől, ha nem győzött volna meg azé, aki az évszázad egyik legelső emberének számít, s nemcsak a tudós műzsák támogatója Hollandiában, hanem a maga példájával is bizonyítja, hogy a poézis kellemei a legmagasabb politika gyakorlásával s az államférfiú legnemesebb hivatásával nem összeférhetetlenek. De Zuylichem úrról beszéllek, az Orániai Herceg őfensége parancsnokságának titkáráról. Ő az, akit Heinsius és Balzac urak híres disputájuk döntőbírájává kértek fel, egyik is, másik is öneki ajánlván tudós fejtegetéseit, s aki nem restellte a komédia iránti megbecsülését két – egy francia és egy latin – epigrammában nyilvánítani, még hozzá olyan kiadványban, amilyeneket a leydeni Elzevirek csinálnak... Nem lévén szerencsém ismerni őt, tanúságtétele nem lehet gyanús, és senki sem illethet a váddal, hogy hiúságomban dicsekszem vele, mert hisz minden e műből származó dicsőségem a nagy Lope de Vegának tulajdonítandó, akiről őurasága alkalmasint nem tudta, hogy e csodálatos színmű első szerzője.